శ్రీ [illegible]

వాశ్చార్యవేద్యభగీతశ్లోకవ్యాఖ్యా.

ఇది సంస్కృతమున

ముటుకూరి గోపాలదాస కవిచే

రచియింపబడి

గుంటుపల్లి సోమయ్యగారిచే

ప్రబంధ కల్పవల్లరి యందు

ప్రకటింపబడినది.

బెజవాడ వాణీ ముద్రాక్షరశాల యందు

డి. కే. పంత్ చే

ముద్రింపబడినది.

1921.

రు. 0-4-0.



శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

వాశ్చారేద్ధ్వజధగితి శ్లోకవ్యాఖ్యా.

శ్రీమత్స్కందపురాన్వయోత్తమమణిః శ్రీవత్సగోత్రోద్భవ స్తిమ్మామాత్య తనూభవ స్తిరుపతేః పౌత్రో హరిశ్లోకకృత్। గోపాలాంఘ్రి సరోజలగ్నహృదయో గోపాలవైజ్ఞానికో। ముట్నూర్యన్వయ దుగ్ధసాగరవిధుః రామాశ్రమస్యాత్మకః॥ సతుమత్రచిత్త్వాన దివసే శ్రీహరిమీడ ఇత్యస్యస్తోత్రస్య భాష్యమధియాన స్తదాద్య ధికకార్థ ఇషతి హృ తత్ప్రకారతైకస్మిన్నేవ వస్తుని శ్రీహరిహరరూపద్వయో సతితయోరేక శివష స్తి భ పూర్వవిద్వద్వ్యాఖ్యాతస్య వాశ్చారేశితి శ్లోకస్య ఏకనాళావలంబి ఫలద్వయవ గక న్యాయాత్ పునరర్థశ్లేషప్రకారేణ తదస్య శ్రీవిష్ణుపరతయా వ్యాఖ్యానం కరోమీతి మత్వా పునః శ్రీశివదాయార్థకస్య శ్రీమద్విష్ణు దాయార్థకత్వం నకల్పనీయమిత్యాశంక్య తదుభయాలోచనయా డోలాయమానమానసస్సన్ తద్రాత్రౌ సుఖసుప్తః ప్రాప్తాయాం తత్స్వప్నే పూర్వపరిచితః కశ్చిద్గోపాలనామక పురుషస్సాక్షాత్కారో భూత్వా ఛాసుమత్రిపురిణామ పద్యానియదివదసి తద్వ్యాఖ్యానం కరోమీతి తస్మిన్నుక్తేసతి.

తచ్ఛ్రుత్వా దద్ధాయాశ్చర్యచిత్తో భూత్వా స్వమనసిత చ్ఛ్లోకస్య శ్రీవిష్ణుపక్ష వ్యాఖ్యానకారకస్స ఏవభవతి నాహమితిచ॥

అథవా। జానామిధర్మం నచమేప్రవృత్తి ర్జానామ్యధర్మం నచమేనివృత్తిః । కేనాపిదేవేన హృదిస్థితేన యథానియుక్తోస్మితథాకరోమీతి న్యాయాత్ మదీయ హృదయస్థిత శ్రీమద్వాసుదేవో నియోజకః అహంతు తన్నియుక్తమాత్ర ఏవతావన్మాత్రేణ మమకిమపినాస్తి। అపిచ యది శ్రీహరిహరయో రేకాత్మకత్వం సత్యం తథాతథాపిహైత త్పద్య వ్యాఖ్యానయోరపి వస్తుతైక వస్తువిషయత్వమేవ సంభవతి। కించ తదపి హరి వ్యాఖ్యానమిదమపి హరవ్యాఖ్యానమేవ తయోర్న్యామతో భేదా నాస్తి ఖలురూపతః భేదే ప్రవృత్తేసతి పారమార్థికతయా భేదానాస్త్యేవ సర్వవస్తూనా మేకవస్తుత్వాత్॥ సర్వం మృణ్మయంవిజ్ఞాతంస్యా ద్వాచారంభణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ

సత్య మితి శ్రుతేః॥ ఇత్యేవం మన్వానస్తత్తదారభమాణాః ఆదౌ నిర్విఘ్నపరిసమాప్త్యర్థ మిష్టదైవతం స్తుత్వేదం వ్యాఖ్యాన మకరోత్॥

శ్లో॥ వాశ్చారేడ్ధ్వజధగ్వృషోద్వహపతిః కుద్ధేజ్యజానిగ్గణేశ ద్గోరాదాయ దురవ్వరే దురుతర త్రైవేయకభ్రాదరం। ఉద్వీద్యృద్ధ్నరణాస్త్రిధృత్త్రిద్యృగిభే రాడ్గ్రాజి నాథచ్ఛద స్సస్తాదంబు మదంబుదాళిగిశ రుద్ధ్వావో ముదేవో మృడ ఇతి॥

అస్యార్థః వాశ్చారేడితి। సర్వతోముఖేన వృణోతీతివా బహుప్రదేశం వృణోతీతివా వార్యతే పిపాసాఅనయేతి వానాజ్జలం వృఞావరణ ఇతి ధాతోరౌణాదిక ప్రత్యయః వార్షుచరతీతి వాశ్చారః చరగతి భక్షణయోరితి ధాతోర్ఘ్ఞప్రత్యయః చరతీతి చరః వారాంచరః వాశ్చరః చరేష్టః సఏవవాశ్చారో మత్స్యః అనుశతి కాదేరాకృతి గణత్వాదుభయ పదవృద్ధిః ఈట్ట ఇతిట్ ఈశ ఐశ్వర్య ఇతి ధాతోః కర్తరిక్విప్ ఇనాది ర్చ్యః। ఇన ఈశారోఽధిపతి ప్రభురిత్యమరకోశాత్ వాశ్చారశ్చాసౌరాట్ చవాశ్చారేట్ కర్మధారయ సమాసః సమానాధికరణత్వాత్ మత్స్యావతారవాన్నారాయణ ఇత్యర్థః॥

నను మత్స్యరూపధరాత స్సచయః కశ్చిదిట్ఛబ్దవాచ్యో భవతున నారాయణ ఏవేతి చెన్న సచనారాయణఏవ। నారాయణో దశరూపధృదిత్యమరకోశాత్ తదితరరూప భృదితి నశంకనీయం మత్స్యఃకూర్మోవరాహశ్చ నారసింహశ్చ వామనః । రామో రామశ్చ రామశ్చ బౌద్ధఃకలికిరేవచేతి పురాణవచనాత్॥

అపిచ వేదేష్వపి తత్రతత్ర మత్స్యాదిరూపధృత్వే నైవావతార ప్రసిద్ధేశ్చతేనాన్యేషామీడాది శబ్దవాచ్యానాం బ్రహ్మ రుద్ర సూర్యాదీనాం మత్స్యావతార లాభా భావాత్ శ్రీవిష్ణురేవేతి రాద్ధాంతః। కించ వార్షుచరంతీతి వాశ్చరా యేషామస్తీతి వా వాశ్చరామత్స్యాః తిమితిమింగిల తగ్గిల తద్గిలాదయః తేషామీడీశ్వరః వాశ్చారేట్ మహామత్స్య ఇత్యర్థః॥ వార్షుచారిమిషతిగచ్ఛతి ప్రాప్నోతీతి యావత్ ఇషగతావితిధాతోః కర్తరిక్విప్ వాశ్చారేట్ సామాన్య మత్స్య ఇత్యర్థః॥ నన్వత్ర మత్స్య ఏవప్రతీతః సచ శ్రీవిష్ణుః తిర్యగ్జంతూనాం శ్రీవిష్ణుత్వంచాశీః క్రియాయా మిష్టఫలప్రదాన సామర్థ్యం ఏకుత ఇతి చెన్న। యథాముచాః క్రోశంతిమంచాః ప్రవిశంతీత్యత్ర ముచస్థాః కుంతధారిణశ్చైవ పురుషాః ప్రతీయంతే లక్షణయా యోగ్యత్వాత్ నముచాః కుంతాశ్చ అచేతనత్వాత్ తథా తస్య మత్స్యాద్యవతారత్వాత్ లక్షణయా యోగ్యతయా శ్రీవిష్ణుర్వ ప్రతీయతే ఆశీః క్రియాయా మిష్టఫలప్రదాన సామర్థ్యాచ్చన

తు మత్స్యమాత్రం శ్రీవిష్ణుత్వాత్। కించ శ్రీవిష్ణుపరతయా వ్యాఖ్యాతే సతితత్ప్రకరణ
స్య బలవత్వాత్ నమత్స్యకూర్మాది స్వరూపమాత్రప్రతీతిః। కింతు మత్స్యకూర్మాద్యవ
తారవతో భగవతో శ్రీవిష్ణుదేవస్వరూప ప్రతీతిః। యద్వావారాంచారం యస్మింత్సః
వాశ్చారః కూర్మఇత్యర్థః కూర్మావతార వానపి శ్రీవిష్ణుదేవేతి యావత్। కల్పాంతకా
లే నిజపృష్ఠభాగే జలంవహంతం కమఠం నమామీతివచనాత్ సచాసావిట్చవాశ్చారేట్
ఉతవార్షుచారం యేషామస్తీతివా యెచరంతితేవా వాశ్చారః నవలక్షు జలచరరాశయః
తేషామీట్ స్వామీ జలగ్రాహః మకరఇతి యావత్ సోపి శ్రీవిష్ణురేవ ఝషాణాం మక
రశ్చాస్మీతి శ్రీమద్భగవద్గీతా తద్వచనాత్। కించ వారాంచారం యస్యాం సావాశ్చారా
భూమి రిత్యర్థః తస్యా ఈట్ వాశ్చారేట్ భూపతి రిత్యర్థః సోపి శ్రీవిష్ణుస్స్వయమే
వ। శ్రీభూమిభ్యా ముచితం యోగపీఠే విష్ణుంవందే సర్వలోకైకనాథ మితి వచనాత్।
రాజరూపోవా నావిష్ణుః పృథివీపతి రిత్యుక్తత్వాత్। ఆహోస్విత్ వారాంచారం గమ
నం యం ప్రతిసవాశ్చార స్సముద్ర ఇత్యర్థః తం శ్రీరామావతారె సేతుబంధనత్వేన వా
శ్రీకృష్ణావతారే ద్వారకానివాసత్వే నవా శ్రీపరశురామావతారె సహ్యగిరి నివాసత్వేన
వా సర్వదా క్షీరాబ్ధిశయనత్వేనవా మత్స్యావతారేచ కూర్మావతారేపి సర్వత్రవా ఇషతి
గచ్ఛతి వ్యాప్నోతితి వాశ్చారేట్ శ్రీవిష్ణురిత్యర్థః। అపిచ। వార ఆపః తాశ్చరంతి భ
క్షుంతీతి వాశ్చారాః యోగినియమవ్రత్యాదయ స్తాపసాస్తానిషతి గచ్ఛతీతి తథా హరిగ్గ
చ్ఛతి తాపసానితివచనాత్ తేషాం యోగిజనానామీడ్వా తథోక్తః ఏవముక్త్వా తతో
రాజ న్మహాయోగీశ్వరోహరిః। దర్శయామాసపార్థాయ పరమంరూపమైశ్వర మితి భగవ
ద్వచనాత్। నచ పానీయం పానక్రియాయోగ్యమేవనతు భక్షణార్హ మితి వక్తవ్యం
అత్రాచిత్యతరశ్చానుభవార్థః ప్రసజ్యతే ధాత్వర్థానా ముపలక్షణమాత్రత్వాత్ ప్రార
బ్ధం త్విహభుజ్యతాం భుక్తభోగామజోన్య ఇత్యాది వాక్యార్థవత్। కించ వారాంచా
రం యాసుతావాశ్చారా నద్యస్తాసామీడ్వాశ్చారేట్ సముద్రస్సోపి శ్రీవిష్ణుస్సరసా
మస్మిసాగర ఇతి గీతావచనాత్। యద్వావారాం నారాణాంచారమయనం ప్రాపణమితి
యావత్ తద్యస్మిన్ సచవాష్షునారేషుచారమయనం ప్రాపణం యస్యసోపి వాశ్చారః
శ్రీనారాయణ ఇత్యర్థః। ఆపోనారా ఇతిప్రోక్తా ఆపోవైనరసూనవః। తోయమస్యా
యనం పూర్వంతేన నారాయణస్స్మృత ఇతివచనాత్ సచాసావిట్చవాశ్చారేట్ శ్రీమ
న్నారాయణస్వామీత్యర్థః। అత్ర చారశబ్దస్య ప్రతిపదమయన మితి యుక్తమేవ। చర
గతి భక్షణయోరితి అయుపయగతావి త్యుభయధాతోర్వా గత్యర్థతయా, ఏకత్వావా భ
వాద్గత్యర్థవ్యాప్త్యర్థయో రపి తత్రైవ తదుభయో స్సాహచర్య నియమాత్।
యద్వాచార మయన మిట్ ఇధా ఇషు ఇధా యా మితి ధాతోః చార

ఇట్ వారేట్ వాగ్మచారేట్ యస్య సవాశ్చారేట్ శ్రీ నారాయణ ఇత్యర్థః॥
వాశ్చారెడ్ధ్వజధగి త్యేకపదంవా। అస్యార్థః వాశ్చారా। మత్స్యాః ఈట్టే ఇతిట్ ఇ
నాదిశబ్దవాచ్యః ధ్వజోలింగం పాలిఃకేతు ర్ధ్వజోలింగ మిత్యమరాత్ ఈశోధ్వజః ఈ
డ్ధ్వజః ఇనాది లింగమిత్యర్థః వాశ్చారే ష్విడ్ధ్వజం దహతి ప్రకాశత ఇతి వాశ్చారే
డ్ధ్వజధక్ సోపి మత్స్యావతారో హరిరిత్యర్థః। ధగిత్యత్ర దహధాతోః కుతః ప్రకా
శార్థకత్వ మితిచేన్న। దహధాతో ర్వ్యాఖ్యార్థో భస్మీకరణం లక్ష్యార్థశ్చ ప్రకాశః
తథమే తల్లక్షణోపపత్తి రితిచేత్ దహనం భస్మీకరణం భస్మీకరణ జనకస్యాగ్ని ప్రకా
శో స్తీతి భస్మీకరణస్యాగ్నిశ్చ జన్యజనక భావసంబంధః అగ్నిశ్చ ప్రకాశస్యచ ఆశ్రయా
శ్రయో భావసంబంధః తథాచ లక్షితలక్షణయా దహధాతునా ప్రకాశో లక్ష్యత ఇత్య
భిప్రాయః అతఏవ ధగద్ధగితేత్యాది ప్రకాశ ప్రతిపాదకపదానా మప్యనయైవ ఇత్యా
లక్షణయా ఉపపత్తిర్వక్తుం శక్యా। కించ ధగితి ప్రకాశపరో వ్యుత్పన్నః శబ్దః భాష్యేచ
ఉణాదయో వ్యుత్పన్నా అవ్యుత్పన్నాశ్చేతి వ్యుత్పత్త్య వ్యుత్పత్తిపక్షద్వయ ముపపాది
తంచ తస్మాత్ప్రకాశపరోయంధ క్ఛబ్దః యద్వావాశ్చారే ణ్మత్స్యే వామకరో వాసవేవ
ధ్వజః రాజచిహ్నం యస్యసః॥

కేతుర్యస్య సవాశ్చారె డ్ధ్వజః మన్మథః। ప్రద్యుమ్నో మీనకేతుః మకరధ్వజ
ఆత్మభూ రితి నామరాత్ సఏవధ త్ప్రకాశకో వా తస్యధగివ ధగ్యస్యసోవా వాశ్చారే
డ్ధ్వజధక్। అథవా వాశ్చారా నవలక్ష జలజంతురాశయ స్తేషా మీడ్ధ్వజః రాజచిహ్నం
యస్యసః వాశ్చారే డ్ధ్వజః జలగ్రాహః మకర ఇతి యావత్ తందహతిచి నత్తీతివాశ్చా
రే డ్ధ్వజధక్। శ్రీవిష్ణో గజేంద్రరక్షణార్థం మకరమఛిన్న దితిలోకవదయోః ప్రసిద్ధ
త్వాత్ అత్ర దహధాతో ర్భస్మీకరణార్థకత్వమేవ నతుభేదనార్థకత్వ మితి నచవా
చ్యం ధాత్వర్థనిర్దేశానా ముపలక్షణమాత్ర త్వాతీనిదిశ్యమానా న్యార్థత్వస్యాపి
సంభవాత్ యాగాత్స్వర్గో భవతీత్యాదౌ తథాదర్శనాత్ భస్మీభావస్య భేదనస్యచ
ఉభయోరపి హింసానుకూల వ్యాపారత్వాత్ లక్షణయావా దహధాతోశ్ఛేదన పరత్వ
సంభవాత్। యద్వావార ఆపఃతాశ్చరంతి భక్షయంతీతి వాశ్చారామేఘజాతయః వా
శ్చారాశ్చతె ఈశశ్చ వాశ్చారేశః శ్రేష్ఠమేఘా ఇత్యన్వయః తెద్ధ్వజాః వాహనరూప చి
హ్నాని యస్యసవాశ్చారే డ్ధ్వజః ఇంద్ర స్తస్మిన్ ధక్ ప్రకాశకః శ్రీహరిరేవదేవానా మ
స్మివాసవ ఇతి తద్భగవద్వచనాత్। ఉతవాశ్చా రాజలభక్షకాస్తాపసా ఇతి భావః తె
ష్విడ్ధ్వజః రాజచిహ్నం యేషాంతె వాశ్చారే డ్ధ్వజస్తాప సశ్రేష్ఠా ఇత్యర్థః॥ తేషు ధ
క్ప్రకాశకః శ్రీహరిరేవ। యద్యద్విభూతి మత్సత్వం శ్రీమదూర్జితమేవవా తత్తదేవావ
గచ్ఛత్వం మమ తేజోంశ సంభవమితి శ్రీ భగవద్గీతావచనాత్। అథాస్విత్ వాశ్చారేట్

మత్స్యో వా మకరో వాస ఏవధ్వజః కేతనం అంకో వా యస్య సః వాఞ్ఛారే ధ్వజస్సము
ద్రః శరధిర్మకరాం కళ్పవీచిమాలీ ఝషధ్వజః వారాకరః శ్రీజనకో మహారాజో మహే
దధిరితి శేషామరాత్ తందవాత క్షోభయతీతి శోషయతీతి వా తథా సముద్రం క్షోభ
యామాస శరై రాదిత్య సన్నిభై రితి శ్రీరామాయణ వచనాత్। సగరవంశసంభవ శ్రీరా
మ దర్శన జనితజ్ఞా త్యనూయాప్రాప్త సముద్ర దురభిమాన మదవాదితి శ్రీమద్రామాయ
ణ ప్రతిపాదనాత్ కించ తత్సముద్రే ధక్రప్రకాశకో వా తస్య జలధిశాయిత్వాత్। అపిచ
వారాంచారం యాంతీతి వాఞ్ఛారా నద్యః తాసామీట్సముద్రస్తస్యధ్వజః మత్స్యో
వా మకరో వా సచాసౌ ధక్ష మత్స్యావతారవాన్వా। ఓంకారాది సమస్తమంత్రపదవీ
గమ్యః పురా దానవం సింధౌ మగ్ననిమజ్జద్దైత్య సహితం వేదాపహం సోముకం జిత్వాత
జ్జఠరే నిమగ్న నిగమానుద్ధృత్య వా బ్రహ్మణే। ప్రాయాద్వః కమలాముఖాబ్జ మధుపో మ
త్స్యావతారో హరిరితి శ్రీ విష్ణుపురాణవచనాత్। మకరో వా ఝషాణాం మకరశ్చాస్మీ
తి గీతావచనాత్। ఏతాదృశో యః యచ్ఛబ్ద తచ్ఛబ్దయో రన్యోన్యాపేక్షత్వాత్ సః శ్రీమ
న్మహావిష్ణుః వః యుష్మాకం ముదె ఆనందాయ వా అముదె అస్య బ్రహ్మణః అకారో బ్ర
హ్మవిష్ణ్వీశ కమఠేష్వం గణేరణే। గౌరవేంతః పురే హేతౌ భూషణేంద్రపుమేజ్యయో
రితి నానార్థరత్నమాలాయాం ముదె సంతోషయ వా। యస్యాః నవిద్యతే ముదన్యా
సా అముత్ యదపేక్షయా న్యాముత్ నాస్తి సేత్యర్థః తస్యై వా। అరం శీఘ్రం అథా
శీఘ్రం త్వరితం లఘుక్షిప్రమరంద్రుతమిత్యమరాత్। కించ నవిద్యతే రః క్షయా యస్మిన్
సో రః రః పుమాన్ పావకే కామే క్షయే వజ్రే శయే స్మృతావితి నానార్థాత్ క్రియావిశేష
ణత్వేన అరమితి నపుంసకరూపం నిష్పన్నం। అలమితి వా పాఠః తత్పక్షే అలంపర్యాప్తిః
అలంభూషణపర్యాప్తి శక్తివారణ వాచక మిత్యమరాత్ తద్యథా భవతి తథాస్తాత్ భ
వతాత్। అపిచ ముత్ నభవతీత్యముత్ ముదో న్యా వా అముత్ తస్యై అముదె అనానం
దాయేత్యర్థః నస్తాత్। నన్వత్రాశీః క్రియాయా మనానందగ్రహణం నాహామిచిచెన్న।
సర్వశరీరిణాం యత్రకుత్ర చిద్యదాకదాప్యనిష్టం సంభవిష్యత్యేవ తన్నివృత్త్యర్థం ప్రథ
మతః నఞర్థేషు అభావాన్యార్థా పరిగృహ్య పశ్చాత్పరిహార్యతే॥

అవిధవాభవనగ్నాణిశతం। అమృతం తే దాస్యామీత్యాది శృతిషు తథైవోక్తత్వా
దిత్యాశిః॥ అయం శ్లోకః కామవతాం కామవిషయార్థబోధకపరః అస్య శ్లోకస్య స్వర
సతః శ్రీ శివపరత్వమేవ ప్రతీయతె సర్వవిశేషణానాం తత్రైవోపపన్నత్వాత్ యద్యపి
సఏవ పరమేశ్వర త్సాంబశివః పరమాత్మా సకలాభిలషితప్రదానె సమర్థ ఏవ తదుపాధి
భూత మాయాయాః అఘటితఘటనాపటు యస్త్వాత్ తథాపి వాఞ్ఛారే ధ్వజ ధగితివిశే
షణాత్ కామదత్వ శ్రీ ప్రతీయతె తాదృశః శ్రీమత్సాంబశివః కామద ఇతి వక్తవ్యే మ

హాన్విరోధః ప్రతిభాతి। కించాశ్లీలం పరుషం గ్రామ్య మిత్యాది కావ్యదూషణాని ప్రతీ
యంతె ఏతస్య పద్యస్య మహాకవికర్తృకత్వా న్నచేదం యుక్తం। ఏవంచసతి శ్రీ శివ
కేశవయో రైక్యేపి తత్తదుపాధి భూత సత్వరజస్తమోగుణభేదాత్ వ్యావహారికాభేదా
వర్తత ఏవ తథాచా త్రత్యాని విశేషణాని శ్రీవిష్ణుపరతయైవ నియంతె ప్రతీయమాన వి
రోధకావ్యదోష పరిహారార్థం। అపిచ వస్త్వరమణీయ రూపతాచ ప్రతీయతె అస్థిస
ర్పార్ద్రై భాజనాది వికృతద్రవ్యధారణ ప్రతీతేః। కించ యాదృశం వస్తుప్రార్థ్యతె తద
నురూపమేవ పరమేశ్వర ముపాస్యం అత ఏవ శంచమేమయశ్చమ ఇత్యాది ప్రార్థని
య కామవానురూపలాభార్థం శ్రీరుద్రే ఆదౌ తదీయ క్రోధా ద్యుగ్రరూప నివర్తనం
సంప్రార్థ్య తస్య శాంతరూపతోపాసనం కృత్వా తదనంతరం సర్వకామాన్యాచతె త
ద్వదత్రాప్యేతస్య శ్లోకస్య శ్రీ శివపరత్వే ఘోరరూపతా ప్రతీతేః శాంతరూపతాః లా
భాత్ తల్లాభార్థం శ్రీవిష్ణుపరతయైవ వర్ణనీయోయం శ్లోకః। నను నిరతిశయ సంతో
షసంపాదనె నిరపేక్షస్సన్ జగత్కారణీభూత వస్తువిశేష ఏవ సమర్థస్సచ। యదాత
మస్తన్నదివానరాత్రిః నసన్నచా సచ్ఛివఏవకేవలః। తదక్షరం తత్సవితుర్వరేణ్యం ప్ర
జ్ఞాచతస్మా త్ప్రసృతాపురా ణీత్యాది వేదాంతేషు శ్రీ శివస్యైవ జగత్కారణప్రతీతేః స
ఏవాశ్రయణీయః। ప్రకృతేతం విహాయకథమిదం పద్యం శ్రీ విష్ణుపరతయా నియత ఇతి
చన్న। సత్యం జగత్కారణమేవోపాస్యం వస్తునః ఏకత్వాత్ యద్యపి పరమార్థతో
భేదో నాస్త్యేవ అథా ప్యుత్పత్తిస్థితిలయరూప కార్యత్రయానుకూల వేషశరీరాదికం
స్వేఛయా పరిగృహ్య బ్రహ్మవిష్ణుశివాది సంజ్ఞాభిర్వ్యవహ్రియత ఇతి॥ వ్యావహారిక భేదో
వర్తతఏవ తత్రాపి సామాన్యతః సదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్ ఆత్మావా ఇదమేకఏవాగ్ర
ఆసీత్ వాసుదేవోవా ఇదమగ్ర ఆసీన్న బ్రహ్మానచ శంకర ఇత్యాదిషు సదాత్మాది శబ్దప్రతి
పాదితస్య జగత్కారణత్వం శ్రుతం తస్య జగత్కారణత్వస్యార్థస్య ... సి అథ పురుషో
హవై శ్రీనారాయణో కామయత ప్రజా సృజాయేతి। నారాయణా త్ప్రాణోజాయతే।
మనస్సర్వేంద్రియాణిచ। ఖంవాయుర్జ్యోతిరాపః పృథ్వీ విశ్వస్యధారిణి। నారాయణాద్బ్ర
హ్మాజాయతే। నారాయణా త్ప్రజాపతిః ప్రజాయతె। రుద్రావసవస్సర్వాణి ఛందాంసిచ।
నారాయణాదేవసముత్పద్యంతె। నారాయణాత్ప్రవర్తంతె। నారాయణాత్ప్రలీయంతె।
అథ పురుషోహవై నారాయణః। బ్రహ్మనారాయణః। శివశ్చనారాయణః। శక్రశ్చ నా
రాయణః। ఊర్ధ్వశ్చనారాయణః। అధశ్చనారాయణః। ఆకాశశ్చ నారాయణః। అంతర్బ
హిశ్చ నారాయణః। నారాయణఏవేదగ్ంసర్వం। యద్భూతం యచ్చభవ్యం। నిష్కళం
కో నిరంజనో నిర్వికల్పో నిరాఖ్యాతః శుద్ధోదేవ ఏకో నారాయణః। నద్వితీయోస్తీత్యా
ది పర్యాలోచనయా బ్రహ్మరుద్రాదీనాం జన్యత్వవిశేషతః నారాయణస్యైవ జగత్కా

రణత్వంచ శ్వాసు తేష్వేవంచవతి యథా అగ్నిషోమీయం పశుమాలభేతేతి పశుమాత్రస్య సామాన్యతః శ్రుతస్యాలంభనస్య ఛాగస్యైవపాయామేవ ఇతి మంత్రలింగాత్ ఛాగపర త్వవత్ విశేషే నారాయణపర్యవసానం యుక్తమితి నకించిదవద్యం। అతః జగత్కారణ త్వాత్ నైరపేక్ష్యేణానవరత సకలశ్రేయస్సంప్రదానా నారాయణఏవదతః అత స్తత్పర తయైవ వ్యాఖ్యాన ముచితం। యద్యపి శివపక్షే మృడశబ్దావిశేష్యం తచ్చరూఢమేవ శ్రీ విష్ణుపక్షేతు వాశ్చారేడితిదం విశేష్యం ఇదంవా యౌగికమేవ తథాపి యోగరూఢ్యో ర్మధ్యే రూఢేరేవ రథకారాధికరణన్యాయేన బలవత్త్వం తథాపి ప్రకృతే కామనాయాః ప్రధానత్వాత్ తత్ర దోషవిరోధాదిస్ఫూర్తిరయుక్తేతి ప్రధానానుసారేణ సర్వేగుణా నేతవ్యా ఇతి గుణప్రధానాధికరణ రాద్ధాంతత్వాత్ రూఢింపరిత్యజ్యాపి తత్త్రైవవర్ణనంతు ముచితత్వాత్। నన్వశ్య శ్లోకస్య శివపక్షమేవ స్థాపయితుం మృడసుఖన ఇతి ధాత్వర్థ మాదాయ తాదృశ సుఖహేతుకత్వేన మృడపదమేవాతః కార్యవిశేష్యం కర్తుముచిత మితిచేన్న। మంగళాదీని మంగళమధ్యాని మంగళాంతానిచ శాస్త్రాణిప్రథంత ఇతి న్యాయ యోఽత్ర శ్లోకాదావేవ ప్రవర్తతే మధ్యమచరమయోః తత్ర నగమేతుఆశిః క్రియాయాం మృడపదగ్రహణే మృ ఇత్యుచ్చారణ మాత్రేణైవ ప్రాంతత్యాగార్థకా మృఙ్ధాతు న్సూచితః తేనా మంగళాస్త్రిలపాయస్యా దయోదుర్భావాః ప్రతీయంతే। తగణత్ర్యక్షరే షు అంత్యఏకవర్ణామృకారః ఏకగురుయగణోడకారః తయోస్సంయోగా మృడశబ్దః తథావి ధేనా న్యగణవిద్ధ మిశ్రత్వేనస స్సంకరగణాభిధానో భవతి అత స్తస్యైధార్షతః మంగ ళాంతా నితిన్యాయో నాస్తీతిబోధ్యః। తత్రశ్లోకమధ్యమేతు విశేషణాన్యత్వాత్ చరణ పరిఘవత్వాత్ ఉభయచరణయో రుభయగణాక్షరయో గ్రహణస్యా యుక్తత్వాచ్ఛత న్యాయేనప్రవర్తతే। శ్లోకాద్గౌతు శ్రీ విష్ణుపక్షవిశేష్యభూతశ్య వాశ్చారే ట్పదస్యవా వాశ్చారేడ్ధ్వజధకపదస్యవా ఆదౌ ప్రతిష్ఠితో యోవకారః అమృతబీజత్వే నారోగ్యాయు ష్కరాదిష్ట ఫలానిదదాతి। వకారస్య గ్రహశ్చంద్రో బీజం త్వమృతమేవచ ఆరోగ్యాయు ష్కరఫలం తుష్టిర్యాజాతిరుచ్యతే। శేతవర్ణాధినాథశ్చ ప్రచేతా ఇతివిశ్రుతఇతి సాహిత్య రత్నాకరవచనాత్। కించ వాశ్చార ఇతి శబ్దభూతాయో మగణస్సః శ్యాదగణానుపా శ్రితస్సన్ శ్రీ క్షేమపరిదో భవతి॥

మధ్యాంతా ద్యక్షరేషు గాజసభమా స్సార్యానితేందుక్షమా దేవాస్సిత రుగన్యదే శగమన పరిఖ్యాతకీర్తిశ్రియ ఇతి సాహిత్యరత్నాకరేపి। క్షేమం సర్వగురుర్ధత్తే మగ

ణో భూమిర్దైవత ఇతి చమత్కారచంద్రికాయాంచ। శుభదో మో భూమిమయ ఇతి కవి కంఠపాశేచ। మగణాయం కళ్యపస్థిః శూద్రజాతి ర్బుధగ్రహః। జ్యేష్ఠర్క్షో రాక్షసగణో హరిద్వర్ణో శిరాశికః। ఏణయోనీ రౌద్రిగసోజయనామాది యామజ ఇతి ఛందసి। సౌమ్యపి మగణకల్యాణః కల్యాణగణ ముపాశ్రితః। కల్యాణగ్రహసమాయుక్తః శత్రుదేశం బుధోయథేతి సాహిత్యచంద్రోదయే ప్రయుక్తత్వాత్। వాశ్చారేద్ధ్వజధాఇతి వాక్యభూత స్సగణసంయుక్తో యోమగణస్సస్సర్వ కామఫలప్రదోభవతి। కర్తుః కారయితుశ్చైవ మగణో బుధకర్తృకః। సగణేన సమాయుక్తః సర్వకామఫలప్రద ఇత్యలంకారచూడామణివచనాత్। మగణస్య సగణసంయోజనార్థమేవ శార్దూలవిక్రీడితవృత్తంభవతి। సూర్యాశ్వైర్మసజాస్సతాస్సగురవః శార్దూలవిక్రీడిత మితివృత్తరత్నాకరాత్। మగణసగణయోర్బుధశనిగ్రహాధిపతిత్వా త్సమమైత్రీత్యుచ్యతే। అతః మంగళాదే నితిన్యాయాత్ప్రవర్తిత ఏవేతిబోధ్యం। అతస్తాదృశ కళ్యాణరూపతయా వాశ్చారేట్పదేనవా వాశ్చారేద్ధ్వజధక్పదేనవా ఇదమాశీః కార్యమనవద్యం భవతి తేనాస్య శ్లోకస్య శ్రీవిష్ణుపక్షఏవసంభావ్యతే। మృతశబ్దస్తు సుఖహేతుకోపి తాదృశ దుఃఖవత్వాత్తదాశీః కార్యే పరిహరణీయః। తేనాస్య శ్లోకస్య శివార్థాపి నగ్రాహ్యఇతి కించ శ్లోకాదిస్థవర్ణ ఏవ శుభాశుభప్రదానే శక్తోనేతి నాన్యః తత్ర యది పరిశుద్ధాక్షరస్సచ శుభమేవదద్యాత్ అపరిశుద్ధాక్షురశ్చేద శుభంకుర్యాత్। న్యస్తాః కావ్యముఖేవర్ణాస్తత్తద్దైవతమూర్తయః। కర్తుః కారయితుః శ్రోతుః కల్పయంతి శుభాశుభమితి చమత్కారచంద్రికాయాం అక్షరేపరిశుద్ధే తు నాయకో భూపతిర్భవేదితి కవికంఠపాశే ఉక్తత్వాత్ అతః శ్రీవిష్ణుపక్షవాశ్చారేట్పదేన వినా అన్యేన శివపక్షమృడశబ్దే నాశీర్వచనమయుక్తమితి సిద్ధాంతః। నన్వేత ఛందోలక్షణం కావ్యస్యైవనత్వాశీః కార్యస్యేతిచేన్న। కావ్యముఖే యేగుణవర్ణావర్ణంతే తే హ్యాశీస్య నిమిత్తకాః। కర్తౄణాం కారయితౄణాం శ్రోతౄణామాశీః కృతానామపీష్ట శుభప్రాపణార్థమేవ గ్రంథాదౌ కేవల కళ్యాణప్రతాన శక్తాని శుభగణాక్షరాణి సందర్భ్యంతే। శుభాక్షరైః శుభగణైః స్సువిద్యానాశిషం వదేత్। దుర్వర్ణసంకరగణైస్సువిద్యా నాశిషం వదే దితివచనాత్। అతస్తచ్ఛందోలక్షణమాశాస్య నివృత్త మేవేతి విజ్ఞేయం। నచశివపక్షేపి వాశ్చారేద్ధ్వజధ క్పదమేవ విశేష్యం భవత్వితి వాచ్యం। అస్య వాక్యస్యభాగః కామదాహకో రుద్రఇతి ఇదమాశాస్యం కామవిషయకం యత్ర రుద్రత్వం వర్ణతే తత్ర కామత్వం నాస్తికస్య కామారత్వాత్ సూర్యస్థానే తిమిరవత్ తా

దృశ కామదాహకః కామందదాత్వీతి వక్తవ్యే ఆశీః క్రియా శుభలక్షణ విరోధోజాయతే, కించ, తత్ర కామదాహక ఇత్యేవార్థః, తేన రుద్రోగత కామోభవతి, యత్ర ఇచ్ఛాశక్తి ర్నాస్తి తత్ర క్రియాశక్త్యాదయోపి నసంతి, తాదృశ రుద్రం ప్రతికృత కామనిమిత్త యాచ్ఞాయాః కో లాభః, అతః శివపక్షే వాశ్చారేద్ధ్వజధక్పదేన నయుక్తమాశీః కార్యం;

వాశ్చారేణాస్మత్రపక్షే ధ్వజధగితి ప్రత్యేకంపదం, అస్యార్థః, ధ్వజం కేతుగ్రహం యథాభవతి తథాదహతిఛినత్తీతి ధ్వజధక్ శ్రీవిష్ణు రిత్యర్థః, అమృతం పిబతిసింహికా పుత్రే శ్రీవిష్ణుచక్రభిన్నగళే సతితస్య శిరో రాహురపి కబంధం కేతురపి బభూవ, అతఏవ రాహుకేతుగ్రహయో రేకగ్రహగ్రహణాత్, తద్ద్వయోరపి చరితార్థం భవతి.

శ్లో॥ “భృగ్విందురాహవః కాంతా బుధమందౌ నపుంసకౌ
పురుషాశ్చైవవిజ్ఞేయా గురుభౌమదివాకరా॥” ఇతి జ్యోతిషవచనాత్॥

అమరకోశేపి, “తమస్తురాహుస్స్వర్భాను స్సైంహికేయో విధుంతుదః॥” ఇత్యేవం స్థిత్వా తతః కేతుగ్రహనామాభావాత్, ఏషాకథా వేదపురాణాదిషు ప్రతిపాదితైవ అత్ర దహధాతుః శ్రీవిష్ణుపక్షప్రకరణ బలవత్త్వేనవా, లక్షణయావా, ఛేదకపరః, ఛేదనేన వినాహ్యయుక్తత్వాత్, కించ నాశనక్రియా తాత్పర్యస్య దహధాతో స్తన్నానార్థ పర్యాయేషువా, తదానుపూర్త్యేషువా, తదాకదా యత్రకుత్రాపి యదౌచిత్యార్థం తదాతత్ర తత్రతద్వ్యాఖ్యాతవ్యం.

“అర్థాత్ప్రకరణాల్లింగా దౌచిత్యాదర్థనిర్ణయ”మితి వచనాత్, అతస్తస్య తదర్థ ఏవప్రతిపాద్య ఇత్యభిసంధిః, యద్వా? ధ్వజేన, నిమిత్తేన ధక్, దాహకః, ధ్వంసక ఇతి యావత్, నిమిత్తేనవినా అధక్ అదాహక ఇత్యర్థః పోషక ఇతియావత్, తస్య శ్రీమహావిష్ణోః స్థితికర్తృత్వాత్ మనుకైటభరావణాది బాధితస్య జగతః తద్బాధా నివారణ నిమిత్తేన తద్ధగభవత్.

పరత్రయదాకదాపి అధక్ పోషకఏవ, ఉత ధ్వజః కేతనః అత్ర శ్రీవిష్ణుపక్ష ప్రకరణ బలాద్ధ్వజశబ్దేన గరుడః ప్రతీయతే, తాదృశగరుడరూప ధ్వజాద్ధక్ప్రకాశకః, కించ ధ్వజం నిమిత్తంకారణ మితియావత్, తచ్చమూలకాజ్ఞానంతం దహతి నాశయతీతి ధ్వజధక్ తస్యకారణాభావే కార్యాభావః, అతఃపూర్ణబోధః పరమాత్మేతి యావత్.

శ్లో॥ కార్యోపాధిరయంజీవః కారణోపాధిరీశ్వరః। కార్యకారణతాంహిత్వా పూర్ణబోధోవశిష్యతే ఇతివచనాత్; పునఃకీదృగ్విధ ఇత్యుక్తే; (ధృతోడ్వధిపతిరితి) ఉడూనాం నక్షత్రాణామధిపతి రుడ్వధిపతిశ్చంద్రః ధృతః ఉడ్వధిపతిర్యేనసః ధృతోడ్వధిపతిః శేఖరత్వేనవా నేత్రత్వేనవా చంద్రధారీత్యర్థః, సోపిశ్రీవిష్ణురేవ॥

శ్లో॥ కర్పూరధామధవళాయిత వస్త్రశోభిచ్ఛత్రం త్రినేత్ర శశిశేఖరమండితాస్యం వామాంక సంస్థితరమానయనాభిరామం చక్రాబ్జశంఖముగదం నృహరిం నమామీతి॥ శ్రీనృసింహపురాణవచనాత్॥ అగ్నిర్మూర్ధా చక్షుషీ చంద్రసూర్యా వితిమంత్రవర్ణ లక్షణాత్, భూః పాదౌ ద్యౌశ్శిరశ్చాస్య చంద్రాదిత్యౌ చ చక్షుషీ త్యుపనిషదంతరాద్వా, భూః పాదౌ యస్యఖంచోదర మసురనిల శ్చంద్రసూర్యౌ చ నేత్రే కర్ణా వాశాశ్శిరోద్యౌర్ముఖమపిదహనోయస్యవా స్తేయ మబ్ధిరితి స్మృతేర్వాయద్వా చంద్రనామ్నాం కర్పూరేపిప్రయోగ సంభవాత్ ధృతోద్వ్యధిపతిః ధృతకర్పూర ఇత్యర్థః ఘనసారశ్చంద్ర సౌజ్ఞక ఇత్యమరాత్ శ్రీవిష్ణోర్ఘనసారశోభితత్వం పురాణాదిషు ప్రసిద్ధమేవ, కించచంద్ర శబ్దేన హేమేత్యుచ్యతే, అతఏవధ్వతోద్వ్యధిపతిః హేమమయభూషణధారీ వాకాంచనాంబర ధారీవా ఇత్యర్థః చంద్రశ్శశినికర్పూరేతరౌ హేమ్ని నపుంసక ఇతినానార్థాత్ అథవా ఉడుశ్చంద్రః ధృతః ఉడుర్యేనసః ధృతోడుః, శివఇత్యర్థః తస్యాధిపతిః ధృతోడ్వధిపతిః తథాచ కైలాసయాత్రాయాం శ్రీశివేనైవోక్తం॥

శ్రీమాన్విష్ణుర్మమస్వామీతి పురాకైరపివర్ణితం శేషాద్రీశ్వర దివ్యసుందరతనుత్వాం వీక్ష్య మోహాహో దయాన్నా నారత్న విభూషితా స్సురవరాభూత్వావనంయాపతం గోపీరూప మనోహరో మునిగణో రాధాకృతి ర్విశ్వస్పృద్బ్రహ్మదేవాద్యధిభిరష్టమూర్తిభిరయం శంభుశ్చ సంసేవత ఇతిచ, ఉడుః శబ్దస్యాపి నక్షత్రరూప జ్యోతిస్సామాన్య వాచకత్వాత్ చంద్రేపితద్విశేషే వర్తనము మచితమేవ సామాన్యవాచకస్యగవాది శబ్దస్యతద్విశేషేబలీవర్దాదావపిప్రవర్తనాత్, నక్షత్రాణా మహంశశీతి భగవద్గీతావచనం చంద్రస్యోడు విశేషత్వేమానం, తథాహి నిర్ధారణ షష్టిస్థలే నిర్ధార్యమాణస్య సజాతీయత్వమేవ ప్రసిద్ధం యతశ్చ నిర్ధారణ ఇతిసూత్రే గవాంగోషువా కృష్ణాగౌర్బహుక్షీరేతి నృణాంనృషువా ద్విజః శ్రేష్ఠ ఇతి భాష్యాదిషుత థైవోదాహృతత్వాత్, ఉభఉద్ధృతాని వాహింతాని ఉడూనియేనసః ధృతోడుః, శ్రీవిష్ణురేవ ఉడూనాం శ్రీవిష్ణుపదాయనత్వాత్, విష్ణు పదస్యాకాశ పర్యాయవాచకత్వాత్. 'వియద్విష్ణుపదమిత్యమరాత్' 'నక్షత్రనేమిర్నక్షత్రీతి' శ్రీవిష్ణుసహస్రనామ మంత్రాత్, 'నక్షత్రతారకైస్సార్ధం చంద్రసూర్యాదయోగ్రహాః వాయుపాశమయైర్బంధైర్నిబద్ధా ధ్రువసంజ్ఞికే। సజ్యోతిషాం మహాచక్రంభ్రా మయంస్తారకామయ' మితియస్య శింశుమారస్య పుచ్ఛదేశేవ్యవస్థితో ధృవఃతస్యశింశుమారస్య హృదయే జ్యోతి శ్చక్రస్యనేమివత్ ప్రవర్తకః స్థితోవిష్ణురితి నక్షత్రనేమిరితి శింశుమారవర్ణనే 'విష్ణుర్హాళృదయ' మితిశ్రుతేః స్వాధ్యాయ బ్రాహ్మణే 'చంద్రరూపేణ నక్షత్రీతి' సహస్రనామభాష్యాత్ ''నక్షత్రతారకైస్సార్ధంచంద్రసూర్యా దయోగ్రహాః వాయుపాశమయైర్బంధైర్నిబంధా ధ్రువసంజ్ఞికేఽసజ్యోతిషాం మహాచక్రం భ్రామయంస్తారకామయం।

శింశుమారస్య చక్రస్య పుచ్ఛదేశే ధ్రువస్స్థితః। శింశుమారస్య హృదయే జ్యోతిశ్చక్రస్య నే మివత్। ప్రవర్తకో నౌ నక్షత్రనేమి ర్విష్ణుస్థితస్స్ఫుక' ఇతి 'చంద్రరూపేణ నక్షత్రీ నక్ష త్రీనక్షత్రాణాం మహాంశకీ"తి తన్నిరుక్తాత్ సచాసావధిపతిశ్చధృతోడ్వధిపతిః శ్రీవిష్ణు స్స్వామీత్యర్థః। ఆహోస్విత్ ధృతోడురాకాశః ఉడూనామపిపదత్వాత్పథత్వాద్వా "తారాపథోంతరిక్షంచ తారాపథోంతరిక్షం" చేత్యమరపాఠభేదాత్ తస్యాధిపతిః "భూ తాధిపతయేనమ" ఇతివచనాత్ కింపద్భృతాని ఉడూనియేనసః ధృతోడుః సచాసావధిప తిశ్చధృతోడ్వధిపతిః ధృతః ఉడ్వధిపతిశ్చంద్రోయేనసః ధృతోడ్వధిపతిః ఏతస్మాద్బహు వ్రీహిసమానాధికరణ తత్పురుషసమాసనిష్పన్నార్థాదపి ఏక బహువ్రీహిసమాస నిష్పన్నార్థాదపి శ్రీ విష్ణురేవ ప్రతీయతే శ్రీవిష్ణోశ్శింశుమారాత్మకత్వాత్ శింశుమారస్య నక్షత్రగ్రహా దీనా మాధారత్వాత్ "శింశుమారాత్మనా విష్ణుస్సప్తలోకానధస్స్థితాన్ ఉద్రేకేవతయా లోకే భూరాదీనూర్ధ్వ్యాత్ స్థితా" నితిచశ్రుతివచనాత్ అథవాధృత ఉత్పాదిత ఉడ్వధిపతి ర్యేనసః ధృతోడ్వధిపతిః "చంద్రమా మనసోజాత ఇతి" శ్రుతేః ధృతశబ్దస్యప్రతిపాదకో యమర్థః ఉత్పాదితశబ్దః స ప్రయోగః లాక్షణికః అత్రశకస్య సంబంధస్తు శక్యార్థధా రణస్యలక్ష్యస్యోత్పాదినస్యచకార్యకారణ భావాత్మకః సంకల్పేనధృతేస్త్యేవ ఉత్పాద నసంభవాత్ యద్వా; ధృతాః వాహితాః ఉత్పాదితావా ఉడ్వధిపతయః ద్వసాదయః యేనసః ధృతోడ్వధిపతిః "ఋత్విశా అథదస్ర కాలహుతభు గ్వ్రహ్మేందురుద్రాదితిజ్యా నాగాః పితరోభగార్యమసవిత్వష్టా శు గాఖ్యాః క్రమాత్ ఇంద్రాగ్నీ అపిమిత్రశక్రదనుజా స్తోయాఖ్య విశ్వాస్త్రిభూరీశాఖ్యావసుతోయపాజ చరణాహిర్బుధ్న్య పూషాహ్వయాః ఇ తిజ్యోతిష వచనాత్ సర్వేశ్వరఇత్యర్థః ఉత ధృతంధారణం "సపుంసకేభావే క్తః ధా రణముడ్వధిపతేర్యస్యసధృతోడ్వధిపతిః ఉడ్వధిపతినాకృత స్వధారణవాన్ చంద్రమం డల మధ్యవర్తీత్యర్థః సర్వవస్యతారామానధ్యానే "చంద్రమండలమధ్యగ ఇతి వచ నాత్ పునఃకీదృగ్విధ ఇత్యుక్తే (సద్రేడితి) సంపృథివీంధరం తీతిమధ్రాః రూఢత్వేన పర్వ తాః తేషాం సజాతీయత్వేనవా విజాతీయత్వేనవా ఈట్ స్వామీ సజాతీయపక్షే హిమ వత్పర్వత ఇత్యర్థః "హిమాలయోద్రిరాజస్స్యా"ది త్యమరకోశాత్ మేరుర్వా "మేరుశ్శి ఖరిణామహ" మితిగీతావచనత్వేన తస్యాప్యద్రిరాజత్వమస్తి తావుభావపి శ్రీవిష్ణురేవ "స్థావరాణాం హిమాలయ ఇతి మేరు శ్శిఖరిణా మహ" మితి గీతాసుభగవద్గదితోక్తత్ విజాతీయపక్షేపర్వత్త్రైకదేశానాం శేషపర్వతనీలనగభద్రాద్రి ప్రభృతిపర్వతానాం విభు స్సోపి శ్రీవిష్ణురేవ, తత్తన్మాహాత్మ్యేషు ప్రతిపాదితాత్ కించసంపృథివీంధరంతీతిమధ్రాః యథాసంభవం రూఢ్యావాయోగేనవా పర్వతమాతంగవరాహశేష కూర్మాదయ ఇత్య ర్థః తేషామీట్ కూర్మావతారోహి, అధారశక్తిరూపోవా, శ్రీవిష్ణురితియావత్ అస్య

ధనాఢ్యలోకే ప్రసిద్ధత్వాత్ అథవా ధ్వనిః "శబ్దే నినాదనినద" ఇతి ధ్వానః శబ్దార్థక కథనార్థో ఽపి స్యాత్ చాపలకాత్ క్విప్ ప్రత్యయో భవతి తథా చ శబ్దః శబ్దార్థక తో ఽథవ త్యేతిరిత్యధ్వనిం తం ధరంతీతి సముద్రాః నద్య ఇత్యర్థః సముద్ర శబ్దస్య మహానదపర్యాయ తయా నదీనాం రాజిత్వం సూచ్యతే తథాధమ్యాత్ అత ఏవ నదనదీతి నదీధ్వనతీతి ధునీత్యా ది నదీపర్యాయశబ్దాః ధ్వన్యాదికాః తత్తత్సముద్రశబ్దోఽపి నదీపర్యాయో భవితుం యుక్తం తాసాం నదీనాం సముద్రాణాం ముద్రే ప్రియసముద్ర ఇత్యర్థః సోఽపి శ్రీమన్నవిష్ణుః "సరసామ స్మి సాగర" ఇతి గీతావచనాత్ యద్వా సముద్రా, నదీ, కాలిందీత్యర్థః తస్యాః ఈశ్వరః కాలిందీపతి రిత్యర్థః పునః కీదృగ్విధ ఇత్యుక్తే జనానితి) "లంకటే భ్రామణే ప్రైవ తేజ స్యంతు నిజన్మనీతి విశ్వప్రకాశ వచనాత్ తేజేజన్మనిజన్మని ప్రత్యవతారే పీత్యర్థః అని తరతీతి జనాని అన్యప్రాణన ఇతి ధాతోః రాణాదికస్య ఇ ప్రత్యయస్య బాహులకత్వేన సం ధనాత్ కించతేన తేజసా ఉపలక్షితా జానిః భార్యా యస్య సః జానిః "భార్యాజాయాజ నిర్జాని కళత్రం గేహినీ గృహిణిత్యభిధానం జయవిభుం లోకః సుధేజ్ఞజాని రిత్యేకం పదం సముద్రాః పర్వతాః తేషామీడైశ్వర్యవాకా కళిందపర్వతః తజ్జాయా కాళిందీ సైవజాయా యస్యసః స ముద్రేడ్జజాని అత్ర జాయా శబ్దస్య స్త్రియాః పుంవదితి పుం వద్భావః జాయాయాని ఇతినిజాదే శ్చ సముద్రేడా కాళిందీవ జానిర్యస్యసో వా సముద్రేడ్జజానిః శ్రీకృష్ణావతారే పట్టమహిషీ ణాం మధ్యే కాళిందీ త్వేకేతి పురాణ ప్రసిద్ధేః సముద్రేశిత్యత్ర హిమగిరి రేవ ప్రతీతః న కళింద పర్వత ఇతి వాచ్యం హిమవతః శ్రీకృష్ణజాయాజనకత్వస్యా విద్యమానత్వాత్ కళిందస్యతు తద్యుక్తత్వాత్, కించముందంతి ధ్వనంతీతి ముదః నద్యస్తాః ధరంతీతి సముద్రాస్సముద్రాస్తేషా మీట్ సముద్రేట్ క్షీరసముద్రః తజ్జా లక్ష్మీః సైవజాయా జానిర్యస్యసః సముద్రేడ్జజా నిః లక్ష్మీపతిరిత్యర్థః యద్వా సముద్రాః స్ఫటికాః "సుధస్తు స్ఫటికః స్ఫటికాంత స్సూర్యసూర్యకాంతోపల" ఇతి "స్ఫటికాద్రిస్తు సుధాద్రిః కైలాసోరజతాచల" ఇతి త్రికాండశే షాత్, తేషామీట్ సుధాట్ స్ఫటికశ్రేష్ఠః జంతే జాతస్య జమివజం యస్యాస్సాసముద్రేడ్జ జానిః "మహాజనిర్జానిర్వధూమహ్న షేతి" శేషామరకోశాత్ సైవజానిర్యస్యసః సముద్రేడ్జజా నిః స్ఫటికప్రభ ఇత్యర్థః సరస్వతీ ప్రభ ఇతియావత్ "శ్వేతప్రభ శ్వేతతల్ప శ్వేత వృక్ష్యాద్యా వ ధృ"దితి వచనాత్; పునః కీదృగ్విధ ఇత్యుక్తే (గణేడితి) గణ్యంతే సం ఖ్యాయంత ఇతి వ్యుత్పత్త్యా గణాః "గణసంఖ్యానే" ఇతి ధాతోః ప్రమథప్రముఖాః బ్ర హ్మాదయః సనకసనందనాదయః తేషాం స్వామీశా, తానిపతి గచ్ఛతి ప్రాప్నోతీతి వా గణేట్ ప్రముఖాణామీశ్వరో వా, తేషునిరపి సేత్యర్థః తేషు భక్తత్వేన సేవకేషు స మ్మతత్వాత్ తత్వేన అనుమర్థ స్పందస్య, " వైష్ణవానాం యథాశంభు " ఇతివ

శ్లో॥ వా స్తోత్రమాలావ్యాదిరామతత్త్వం జిహ్వాగ్రభాగేపిచరామమంత్రం
స్వమ స్తకే కేశవపాదతీర్థం శివంమహాభాగవతం స్మరామితిచ
బలిర్విభీషణోభీష్మః కపిలోనారదోర్జునః
ప్రహ్లాదశ్చాంబరీషశ్చవసుర్వాయుసుతశ్శివః
విష్వక్సేనోద్ధవాక్రూరాః శుకాద్యాస్సనకాదయః
మహావిష్ణుప్రసాదోయం సర్వేగృహ్ణంతు వైష్ణవా॥ ఇతిచ॥

ప్రహ్లాదనారద పరాశరపుండరీక వ్యాసాంబరీష శుకశౌనకభీష్మదాల్భ్యాం రు క్మాంగదార్జున వసిష్ఠవిభీషణాదిపుణ్యానిమాన్పరమ భాగవతాన్ స్మరామితిచ॥

తదాదిస్మృత్యర్థాత్ యద్వా 'గణసంఖ్యానే' సంఖ్యాతాయేవర్గంతేతేగణాః పృథక్పృథక్సమూహీభూతాః స్వర్గేదేవదానవ మహారాజికసాధ్యాదయః భువిచతురశీతి లక్షసంఖ్యాకజీవరాశయః పాతాళేసర్పాదయః తానిపతీతివా తేషామీశ్వా గణేట్ త ద్దూరిపత్వేవాతత్స్వామిత్వేనవా వర్తత ఇత్యర్థః కించగణాః ప్రమథాః తేషామీడ్గ ణేట్ విఘ్నేశ్వరస్సోపిశ్రీవిష్ణుః।

"శుక్లాంబరధరంవిష్ణుం శశివర్ణం చతుర్భుజం। ప్రసన్నవదనంధ్యాయేత్ సర్వవి ఘ్నోపశాంతయే" ఇతివచనాత్ 'వందేహంగణనాయక' మితివచనాచ్చ అపిచగణాఃఛం దస్సంకేత పంచాశద్వర్ణబద్ధాఃమగణయగణాదయః తేషామీడీశ్వరఃగణేట్ తం నియం తేత్యర్థః గానిపతివ్యాప్నోతీతివాగణేట్ వేదస్వరూపఇత్యర్థః ఉతగణాఃజ్యోతిష సాంకేతేదేవరాక్షస మనుష్యగణాఃతేషామీట్ స్వామీ అహోస్విత్ గణాస్సేనాస్తాసా మీట్ స్వామీ విష్వక్సేన ఇత్యర్థః కించగఃపర్వతః 'గోగిరౌగాచగాధాయా'మితినా నార్థాత్ 'అంబరోజదకేశ్వానేత్రేషునిస్తువవస్తుని నాస్త్రీ'యాంగజనీశయ్యాధేనునాసా కృపాసుచేతి నానార్థాత్ గణాయస్యవాగ ఏవణాయస్యవాగణః గిరీశః శివఇతియా వత్ తస్యస్వామీతివాతస్మిన్వ్యాప్నోతీతివాగణేట్ అథవాగఃపర్వతః నారజనీతయో రీట్ పర్వతపతిరజనీపతిరూప ధరణవానిత్యర్థః మేరుచంద్రస్వరూపీతిభావః (శుద్ధేర్ధ్వ జానిర్గతే) డిత్యేకంపదం శుద్ధేట్ స్ఫటికశ్రేష్ఠః జజంజలజం అనిగః ధ్రువఃనాశయ్యాశు ద్ధేర్ధ్వజవత్ శ్వేతరూపా అనిగతాధ్వరశయ్యాయస్యసః శుద్ధేర్ధ్వజానిగణేట్ శ్వేతరూప తల్పఇత్యర్థః శేషశాయీతివాక్షీరాబ్ధిశాయీతివా శ్వేతద్వీపవాసీతివాయావత్ పునః ద్విగ్విధఇత్యుక్తే (గోరాడితి) అస్యార్థః గౌఃస్వర్గః స్వర్గేషుపశువాగ్వజ్రేదిక్నేత్రఘృ ణి భూజలేలక్ష్యదృష్ట్యాస్త్రియాంపుంసిగౌ రిత్యమరాత్ రాజతఇతిరాట్ గోః రాజా వాగవిరాజతఇతివాగోరాట్ ఇంద్రఇత్యర్థః దేవానామస్మివాసవ ఇతిగీతావచనాత్ కిం

భగవాం బాణానాం రాజా గోరాట్ త్రిపురసంహారణే శ్రీవిష్ణుర్బాణఆసీదితి లోకప్రసిద్ధః॥

శ్లో॥ రథః క్షోణీయంతాశతధృతిరగేంద్రోధనురథోరథాంగా చంద్రార్కౌరథచరణపాణిశ్శర ఇతిమహిమ్నస్తవాచ్చ।

శ్లో॥ చక్రంద్వాదశధాతుషోడశపరంచక్రం పునస్తోపిచ
ప్రత్యేకంనవధాహయాశ్చ బహుధాభిన్నోరథీచాష్టధా
కించైకాదశధాశరశ్చదశధాద్వేధాధనుర్వ్యక్తిధా
మార్గీమూర్ఛసహస్రధాతదపివోజేతా సపాయాచ్ఛివః॥

ఇత్యాలంకారికవచనాత్ సహితాక్షోరాజతి ఇతిగోరాట్ శ్రీవిష్ణోర్బాణత్వేనోక్తత్వం శృతావేవప్రసిద్ధం ఇతియుక్తం బహుసూక్తాన్నాస్త్రానీకరం సాయకం శల్యం విష్ణుం తేజనమిత్యుక్తత్వాత్ యాజ్ఞాగాధః పశవశ్చపాశబద్ధజీవాః బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతాప్రాణినః తేషాం రాజా పాశేభ్యోంతర్యామిత్వేన రాజత ఇతివా గోరాట్ కిం[illegible]మస్తను స్త్వపి శ్రీవిష్ణురేవ తేనూనామస్మికామధుగితి గీతావచనాత్ ఉపనిషద్రూపగవానాం బ్రహ్మప్రజ్ఞానంబ్రహ్మఅయమాత్మా బ్రహ్మతత్త్వమసి అహంబ్రహ్మాస్మీత్యాది వేదాంతానాం వచస్సువచ సోహం రాజత ఇతివా గోరాట్ వేదాంతప్రతిపాద్యో వేదాంతవేద్యోవేత్యర్థః ఉత, గోస్వర్గస్సర్వత్రా రాట్ బ్రహ్మేత్యర్థః ఆత్మావైపుత్రనామాసీతిశ్రుతేః కింవగవాం వజ్రేణ రాజత ఇతితథా ఇంద్రఇత్యర్థః సోపిశ్రీవిష్ణుః దేవానామస్మివాసవ ఇతిగీతావచనాత్ కిం భగవా వజ్రరూపేణ రాజత ఇతివా గోరాట్ ఆయుధానామహం వజ్రమితి గీతావచనాత్ ఉతగౌర్దిక్ నిత్యవిభుః ఆకాశకాలదిగాత్మానః నిత్యవిభవ ఇతిన్యాయప్రసిద్ధేః సర్వేషాం తత్రైవాధ్యస్తత్వాత్ తత్స్వరూపతారజ్జుసర్పస్యరజ్జుస్వరూపావ్యతిరేకవత్ అధ్యస్తస్యఅధిష్ఠానస్వరూపావ్యతిరేకాత్ తద్రూపేణ రాజత ఇతివా గోరాట్ తస్యామపిరాజత ఇతివా గోరాట్ తస్యాఅపిశ్రేష్ఠ ఇత్యర్థః పరమాత్మేతియావత్ యద్వా గవాం నేత్రాణాం రాజాసూర్య ఇత్యర్థః చక్షురింద్రియస్యాదిత్యస్యాధిదైవతత్వాత్ సోపిశ్రీవిష్ణుః సయశ్చాయం పురుషేయశ్చాసావాదిత్యేస ఏకఇత్యుక్తత్వాత్ కించగోషు నేత్రేషు రాజతఇతిగోరాట్ అక్షిపురుష ఇత్యర్థః యఏషోక్షిణీ పురుషోదృశ్యతేసోహమస్మీతి శృతేః కించగోభిస్సోమసూర్యాగ్నిరూపనేత్రైః రాజతి ఇతిగోరాట్ అత్రరాజృధాతుసాహచర్యాత్ నేత్రేషు సోమసూర్యాగ్నిత్వం సూచ్యతే అన్యేషాం నేత్రాణామతిశయప్రకాశత్వాభావాచ్చ నృసింహోమేదృశౌపాతు సోమసూర్యాగ్నిలోచన ఇతివచనాచ్చ అపిచగౌః ఘృణిస్సూర్యఇత్యర్థః రాజతేనేనేతివ్యుత్పత్త్యారాట్ఛబ్దః ప్రకాశపరః తస్య

రాట్ప్రకాశకః నతత్రసూర్యోభాతిన చంద్రతారకం నేమా విద్యుతోభాంతికుతోయమగ్ని తమేవభాంతమనుభాతి సర్వంతస్యభాసాసర్వమిదం విభాతీతి తేజోమాత్రావ భాసకతాః వగమాత్ కించగ విష్ణుణో సూర్యేరాజత ఇతి గోరాట్

"ధ్యేయస్సదా సవితృమండల మధ్యవర్తీ నారాయణస్సరసిజాసన సన్నివిష్టః
కేయూరవాన్మకరకుండలవా న్కిరీటీ హారీహిరణ్మయ వపుర్ధృత శంఖచక్ర"

ఇతి వచనాత్, కించగవాంస్పృతీనాం భానూనాంరాట్ సూర్య ఇత్యర్థః లోకే సూర్యనారాయణ ఇతిప్రసిద్ధః, యస్యాగోస్సూర్యమేః రాడధిపతిః గోశబ్దా భూవలా దే రుపలక్షణపః. శాంఖ్యరీతి త్వేన పరిష్కృత్య విరాడ్రూపేణ రాజతి ఇతి గోరాట్ కించ, భూమిః శ్రీవిష్ణుపత్నిత్వాత్తస్య భూపతిత్వం సుతరాం ప్రసిద్ధతరమేవ?

"విష్ణుపత్నీం మహీం దేవీ" మితిశృతేః, ఆధునికానామపి భూపతీనాం శ్రీవిష్ణుత్వం శత్త్వమేవేష పురాణాదిషు, "నావిష్ణుఃపృథివీపతి" రిత్యాదిషుచ ప్రసిద్ధమేవ కించ గవి భూమ్యాం.

"అయోధ్యామథురామాయా కాశీ కాంచీ అవంతికా
పురీద్వారవతీచైవ సప్తైతా మోక్షదాయకాః"

ఇత్యుక్తస్థలేషు తత్తద్దేవతారూపేణ రాజతఇతి గోరాట్ కించ గవా భూ న్యాసరూప భూమిదేవ్యా రాజతిఇతి గోరాట్ యద్వా గపి జలే రాజతఇతి గోరాట్ కల్పాంతే జలమాత్రావశిష్టే జలశాయిత్వం తత్రతత్ర వేదపురాణాదిషు ప్రతిపాదితం కిం చ గవాం జలానాం రాట్సముద్రః "యత్నాకరో జలనిధిర్యాదః పతిరపాంపతి" రిత్యమ రాత్ సోపి శ్రీవిష్ణుః "సరసామస్మిసాగరః" ఇతి గీతావచనాత్ ఉత గవి లక్ష్మ్యాదేవ్యా ఇతి యావత్ తత్ర రాజతీతి తథా అనేన సర్వేషాం శ్రీవిష్ణురేక ఏవదేవ్యయ ఇతి సూచ్యతే.

"యేప్యన్యదేవతాభక్తా యజంతే శ్రద్ధయాన్వితాః
తేపిమామేవకౌంతేయ! యజంత్యవిధిపూర్వకం
యోయోయాం యాంతనుంభక్త శ్శ్రద్ధయార్చితు మిచ్ఛతి
తస్యతస్యాచలాంశ్రద్ధాం తామేవవిదధామ్యహం
సతయాశ్రద్ధయాయుక్త స్తస్యారాధనమీహతే
లభతేచతతఃకామాన్మయైవ విహితాన్ హితా"

నిత్యాది గీతావచనాత్. కించ గవి దృష్ట్యాం జ్ఞానఇతియావత్ "దృష్టిర్జ్ఞానేక్షి దర్శనే" ఇత్యమరాత్ తత్ర రాజతి ఇతి గోరాట్ తస్య రాట్ప్రకాశకోవా ఈశ్వర ఇ

త్యర్థః. "ఈశ్వరానుగ్రహాదేవ పుంసామద్వైతవాసనేతి వచనాత్. "ధాతుఃప్రసాదాన్మహిమానమీశః" ఇతిశ్రుతేశ్చ పునఃకీదృక్ప్రకార ఇత్యుక్తే (ఆరుడితి) ఆనమంతాత్ రోహతే అంతఃకరణేషు ప్రాదుర్భవతి స్ఫురతీత్యారుట్ "రుహబీజజన్మని ప్రాదుర్భావ"ఇతి ధాతోః సర్వాంతఃకరణేషూపాధిషు స్ఫురణతయా ప్రతిబింబిత ఇత్యర్థః కించ అః భావః "అకారస్తు ఘటేభావే పరితాపేపితామహః" ఇతి నానార్థాత్ తేషు భావేషు భక్తానాం పరిశుద్ధమానసేష్వితి యావత్ రోహతే విజ్ఞానరూపత్వేన ప్రాదుర్భవతీత్యారుట్ "మనోహిద్వివిధంప్రోక్తం శుద్ధంచాశుద్ధమేవచ అశుద్ధంకామసంకల్పం శుద్ధంకామవివర్జితం" మితిమైత్రేయ్యుపనిష ద్వచనాత్ "విజ్ఞానమానందం బ్రహ్మేత్యాది" మహావాక్యాత్ యద్వా అః శబ్దేనపితామహః ఇత్యుచ్యతే, తస్య జన్మకారణమిత్యర్థః (గోరాడారుడిత్యేకంపదం) తత్రగవాంజలానాం రాట్సముద్రః ఆ ఈషత్ రుట్ కోపః ఆరుట్ "అజీవదర్ధభివ్యాప్తౌ రుట్క్రుధౌ స్త్రియాం" మితిచామరాత్ అః తిరస్కారః కోపోవా "అస్తుస్యాత్కోపపీడయోః" ఇత్యమరాత్ సచరుట్చ ఆరుషౌ తస్మిన్ గోరాజిసముద్రే ఆరుట్ ఆరుషోవా యస్యసః గోరాడారుట్ యద్వాగవాం మయూఖానాం రాడ్గోరాట్ సూర్యస్తన్మండల మారుహ్యాతిష్ఠతీతి గోరాడారుట్ శ్రీవిష్ణోస్సవితృమండల మధ్యవర్తిత్వప్రాయశః కథితత్వాత్

"సశంఖచక్రం రవిమండలేస్థితం కుశేశయాసీన మనంతమచ్యుతం
జగన్నిదానం తపనీయరూపిణం ద్విజేంద్రతశ్చత్ర విభూషణోజ్జ్వల"

మితి చతుశ్శ్రుతివచనాత్ కించ గోరాట్సముద్రః తస్మిన్నారోహతీతి తథా జలధిశాయీత్యర్థః నారాయణత్వాత్ ఉత గౌః పృథివీతస్యాం రాజః శ్రేష్ఠః అయోధ్యామధురామాయా ద్వారకాద్యష్టోత్తరశతపుణ్యక్షేత్రాణి తత్రారోహతి ప్రాదుర్భవతీతి గోరాడారుట్ అపిచగావః వాచః తాసాం రాట్ గోరాట్ వేదః తస్మిన్నారోహత ఇతి గోరాడారుట్ అహోస్విత్ రాజతఇతి వ్యుత్పత్త్యా రాట్పుష్పలస్థలం నందనవన మిత్యర్థః తత్రారుహ్యాతిష్ఠతీతి గోరాడారుట్ పారిజాతాపహరణార్థం శ్రీకృష్ణస్య స్వర్గారోహణాత్ అథవా గోరాడ్వృషభాసురః ధేనుకాసురోవా తత్సంహారకాలే శృంగమధ్యమస్థలే చరణవిక్షేపరూపారోహణం కరోతీతి గోరాడారుట్ "వృషభాసుర విధ్వంసీ ధేనుకాసురభంజన" ఇతివచనాత్ కించ గోరాడ్బాణః శ్రేష్ఠః తద్యథాభవతితథా ఆరోహతి ప్రాదుర్భవతీతి తథా త్రిపురసంహారణే శ్రీవిష్ణుశ్శరోబభూవేతి లోకప్రసిద్ధిః యద్వా గవా వృషభరాశినా రాజతఇతి గోరాట్ మేషరాశిచక్ర మిత్యర్థః తస్మిన్నారోహతీతి గోరాడారుట్ గ్రహఇత్యర్థః సోపి శ్రీవిష్ణురేవ "గ్రహరూపీపరాత్పర', ఇతి వచ

నాత్ ఉతగోరాట్యామధేను ర్బహుద్రోవా తద్యథాభవతి తథా ఆరోహతి ప్రాదుర్భవతీతి తథా అలమతిప్రసంగేన గోరాట్ఛబ్దవాచ్యా యేవర్ణంతే తాసారోహతి ప్రాదుర్భవతీతి గోరాడారుట్ (గణేద్గోరాడారుడి) త్యేకంపదం తత్రైవముపపత్తిః గణాద్వినాయకః తస్య గవి శ్రీమద్భాగవతాదిరూపవాక్యే ఆరోహత్యధితిష్ఠతీతి తథాపునః కిదృగ్విధ ఇత్యుక్తే ఉఇతి ఉవర్ణః "ఉకారః శ్రుతియోన్నేత్రే హరమాఖౌహరేహరా వితి" నానారాత్ అఇతి అః శ్రీమన్మహావిష్ణుః "అకారో బ్రహ్మవిష్ణ్వీశ కమఠేష్వంగణేరణే" ఇతి నానార్థాత్ "అక్షరాణా మకారోస్మీతి" గీతావచనాచ్చ ఉరఇతి ఔ హరేరమాత్మాయస్యస ఉగః హరాత్మేత్యర్థః సఇతి సః పరమాత్మాతచ్ఛబ్దస్య వాచ్యార్థతో వా లక్షణార్థతో వా పరబ్రహ్మబోధకత్వాత్ రేడితిరః కామః "రః పుమాన్పావకే కామే తీక్ష్ణే వజ్రే శయేస్మృతా" వితినానార్థాత్ రంక్లీబే బుద్ధిరేమూర్ధ్ని ధ్యానవ్యోమాత్మ శక్తిష్వితిచ" నానార్థాత్ తమిషతిగచ్ఛతివ్యాప్నోతీతి రేట్ ఏకోద్వితీయః పరమాత్మా లీలాపుమ్యర్థమగ్రతః కామంగతవాక్ కించరేజలే ఇషతివ్యాప్నోతీతిరేట్ నారాయణ ఇత్యర్థః యద్వాగంవ్యోమదహరాకాశం ఇషతివ్యాప్నోతీతివా రేట్ కించరః ఆత్మాఈడ్విభు స్సచాసావిట్చరేట్ పరమాత్మాఇత్యర్థః. కించరః కామః మన్మథ ఇతి యావత్ ఈః ఈడితి పదచ్ఛేదః ఈః లక్ష్మీః

ఈకారోబ్జదళేః స్త్ర్యాం వాణ్యాంకమలకేసరే రచనాయాం శ్రచాపే
బాణేఫణినికందరే మాయాయాంచైవేతి" నానార్థాత్

తయోరీట్ స్వామీ మన్మథలక్ష్మ్యోః స్వామీత్యర్థః కించరః శక్తిః ఈవాణీ తస్యా ఈడ్విభుః బ్రహ్మ రేఈడ్యస్యసః రేట్ బ్రహ్మస్థిత శక్తిరిత్యర్థః కించరః ఈః ఇడితిపదచ్ఛేదః రః కామః మన్మథః తస్యఈః కామకర్మరచనా తామిషతీతి రేట్ కామజనన హేతురిత్యర్థః కించరశ్చాత్మరః స్వస్యేత్యర్థః ఈయామాయా తామిషతిగచ్ఛతి ఉపాధిత్వేన పరిగృహ్ణాతీతి రేట్ మాయావిద్యా భేదపక్షే మాయాప్రతిబింబిత ఈశ్వరః. మాయావిద్యా ఏకత్వపక్షే స్వస్యమాయామవిద్యాం స్వయముపాధిత్వేన ఇషతిగచ్ఛతీతి అవిద్యోపాధికస్సన్ జీవరూపో భవతీత్యర్థః

చిదానందమయంబ్రహ్మ ప్రతిబింబసమన్వితాః
తమోరజస్సత్వగుణాః ప్రకృతిద్వివిధాచసా
సత్వశుద్ధ్య విశుద్ధిభ్యాం మాయావిద్యేతితేమతే
మాయాబింబోవశీకృత్య తస్యాత్సర్వజ్ఞ ఈశ్వర" ఇతి

"చైతన్యం యదధిష్ఠానం లింగదేహశ్చయః పునః
చిచ్ఛాయాలింగదేహస్థా తత్సంఘో జీవ ఉచ్యతే"

ఇతిచ పంచదశప్రకరణాత్ ఉత ఇః ఈః ఈః ఈడితిపదచ్ఛేదః ఇః స్మరః
"ఇకారః పణిరత్నార్చిష్యగ్రతో ధక గుహాధరయోః
హారేకరేణు పుత్ర్యంతే నిశాకరకరేస్మర"

ఇతి నానార్థాత్ ఈః లక్ష్మీః ఈః వాణీ నాణ్యాఈట్ ఈట్ప్రత్యాహార్యర్థః ర ఏవ ఆత్మన్యైవస్మరలక్ష్మీ బ్రహ్మణోయస్యరే ట్సారేడిత్యేకంపదం కామలక్ష్మీబ్రహ్మాభి స్సహ వర్తత ఇతి వరేట్ అలమతిప్రసంగేన (ఉరస్సరేడిత్యేకంపదం) తస్యేదం వివరణం ఉరః వక్షః "ఉరోవత్సంచ వక్షశ్చ"ఇత్యమరాత్ కాంతిపుంజం సరతిప్రవహతీతిసరః "సృగతావితిధాతోః" కశ్చిన్ముక్తాహారవిశేష ఇత్యర్థః 'ఉరస్సూత్రికామౌక్తికైః కృతే" ఇత్యమరాత్

"ద్వాత్రింశద్యష్టికోగుచ్ఛ స్తదర్ధేనార్ధగుచ్ఛకః
చత్వారింశత్సరో త్రీస్స్యా ద్గోపుచ్ఛో గోస్తనోపిచ
అర్ధహారస్తువిజ్ఞేయ శ్చతుఃపంచశతానరైః
వింశత్యాయష్టిభిర్యుక్తో హారోమాణవకస్మృత"

ఇతివచనాచ్చ ఈట్ శ్రేష్టః నరాణామీట్ సరేట్ నరశ్రేష్టో వా నాయకమణి విర్మితసరోవా కౌస్తుభవైజయంత్యభిధాన వనమాలాదిసహిత సరవిశేషోవేత్యర్థః ఉరసిసరేత్యస్యసః ఉరస్సరేట్ యద్వా; ఉరసివత్సేసరాః ముక్తాహారాః యస్యసః ఉరస్సరః సచాసావిట్చ ఉరస్సరేట్ ముక్తాహారశోభిత్వార ఇత్యర్థః

"మౌళౌ మాయూరబర్హం మృగమదతిలకం
చారులాలాటపట్టే కర్ణద్వంద్వేచ తాళీ
దళమతిమృదులం మౌక్తికం నాసికాయాం
హారోమందారమాలా పరిమళభరితః కౌస్తుభస్యోపకంఠే
పాణౌ వేణుశ్చయస్య వ్రజయువతియుతః పాతుపీతాంబరోన"

ఇతివచనాత్ "ముక్తాహారవిభూషాఢ్యం ముద్రికా రత్నభాసుర" మితివచనాచ్చ కించ ఉరసిసరసిజాక్ష్యోస్తీతి ఉరస్సారా ఈ ఈడితి పదచ్ఛేదః ఈః లక్ష్మీః ఈట్ ఇతీట్

ఉరూపాచాసావిట్చ ఉట్ ఉరస్సరా ఉద్యస్యేవ ఉరస్సరేట్ లక్ష్మీగతవక్షా ఇత్యర్థః ఉత ఉరవినరా వ్యాపృతాయా ఉలక్ష్మీః తస్యా ఉడ్విభుః స్వోరస్థితలక్ష్మ్యా విభురిత్యర్థః భార్యాముర స్యేవ నిహితవానితియావత్ అహో స్విత్ ఉరసా వక్షసా సరంతిగచ్ఛంతీ త్యురస్సరా ఉరగా ఇత్యర్థః తేషామింద్రాజా వాసుకిః ‘‘వాసుకిస్తు సర్పరాజ’’ ఇత్యమరాత్ శేషోవా ‘‘నాగాఃకాద్రవేయాస్త దీశ్వరే శేషోనంత’’ ఇత్యమరాత్ తావుభావపి శ్రీవిష్ణురేవ ‘‘సర్పాణామస్మివాసుకిః అనంతశ్చాస్మి నాగానా’’మితి గీతావచనాత్

‘‘నారాయణనమస్తుభ్యం సహస్రశిరసేనమః
నమోస్తుపద్మనాభాయ నాగాధిపతయేనమ’’

ఇతివచనాచ్చ ఉరస్సరేడిత్యస్య అర్థాంతరస్య సత్వాత్ తంత్రన్యాయేన వృత్త్యాపాదయతే ఉరస్సరేడ్వాసుకిరేవ ఉరస్సరేట్ ఉరో ముక్తాహారశ్రేష్ఠో యస్యసః ఉరస్సరేట్వైవః శివరూప శ్రీవిష్ణురిత్యర్థః ‘‘శివరూపాయవిష్ణవే యథాశివమయోవిష్ణు’’రితివచనాత్ వాసుకిరేవ సరేడిత్యత్రశ్లోకః మంచాఃక్రోశంతీత్యత్ర మంచస్థపురుషప్రతీతివత్ గభీరాయాం నద్యాంఘోష ఇత్యత్ర తత్తీర ప్రతీతివత్ వాసుకిరేవ ముక్తాహార ఇత్యత్రలక్షణయా వాసుకిఫణాగ్రస్థ నీలవర్ణమౌక్తికాః ప్రతీయంతే నచలోకే సర్పసంబంధిముక్తాః నీలవర్ణమౌక్తికాశ్చ సంతీతివాచ్యం

‘‘కరీంద్రజీమూతవరాహశంఖమత్స్యాహిశుక్త్యుద్భవవేణుజాని
ముక్తాఫలాని ప్రథితానిలోకే తేషాంతుశుక్త్యుద్భవమేవ భూమా’’

ఇతి సర్వాలంకారసంగ్రహేచ

‘‘గజకుంభేషు వంశేషు ఫణాసుజలదేషుచ
శుక్తికాయా మిక్షుదండే తథామౌక్తికసంభవః’’

‘‘ఫణాసువాసుకేరేవ నీలవర్ణాఃప్రకీర్తితాః’’ ఇతి సర్వజ్ఞసోమేశ్వరేణాపి ప్రతిపాదితత్వాత్ నీలవర్ణమౌక్తికరూపత్వేన సరస్య సరస్సామాన్యేషు విశేషత్వం ప్రతిపాద్యతే తేనసరే ద్యుతతీత్యేవమర్థః కించ ఉరస్సరః ఇః ఈడితిపదచ్ఛేదః ఉరస్సరః కాళియాఖ్య భుజంగః ఇః ఫణః ‘‘ఇకారఃఫణిరత్నాభిర్నిద్విభ్యేతి’’ నానార్థాత్ తదురగస్య ఫణాసు ఇషతిగచ్ఛతీ త్యురస్సరేట్ శ్రీకృష్ణఏవ కాళీయఫణి నర్తనత్వాత్ (ఉరుతరగాత్రేవయుకభ్రాడితి) ఉరుతరం పృథుతరంశ్రీవాయా అలంకారో గాత్రేవయుకం కం

తభూషా లంబమానా లలంతికా స్యాత్తర్హి ప్రాలంబికా" ఇత్యమరాత్ ఉరుతరంచతత్ గ్రైవేయకంచ ఉరుతర గ్రైవేయకం తేన భ్రాజతఇతి ఉరుతర గ్రైవేయక భ్రాట్. యద్వా గ్రైవేయకం కంఠభూషణం నచగ్రైవేయం కంఠభూషణం కింతు కంఠబంధన రజ్జురేవ గ్రైవేయకం "కంఠభూషా గ్రైవం గ్రైవేయ మిత్యుక్తే గ్రీవాబంధన రజ్జా" చేత్యత్యమరాదితివాచ్యం. గ్రైవేయకం గ్రైవేయయో రేకార్థకత్వాత్ గ్రైవేయస్య కంఠభూషణార్థం వక్తుముచితం. ఉభయత్ర గ్రీవాయాంభవ ఇత్యర్థే ఢక్ప్రత్యయే గ్రైవేయశబ్దో నిష్పన్నః గ్రైవేయ ఏవగ్రైవేయకః ఇత్యేతావాన్మాత్ర భేదేన గ్రైవేయకశబ్ద ఇతి ఉభయోరేకార్థకత్వా౽ అత ఏవాండభూ పరివృఢ గ్రైవేయః శివ ఇతి పూర్వోక్త విప్రయోగః కశ్చ సూర్యః "మారుతే వేధసిబ్రధ్నే పుంసికః కం శిరోఽంబునో" రిత్యమరాత్ ఉరుతరగ్రైవేయస్యా సౌకశ్చ ఉరుతరగ్రైవేయకః తేన భ్రాజతీతి ఉరుతరగ్రైవేయకభ్రాట్ త్రివిక్రమావతారే ప్రవర్ధనవిష్ణోస్సూర్యః కంఠభూషణమివదర్శితః అత ఏవ తథోక్తః. ఉరస్సరే దురుతర గ్రైవేయక భ్రాడిత్యేకంపదం ఉరసిసరాః ముక్తాహారాః ఉరస్సరాః తానిపతి దీర్ఘత్వేన ప్రాప్నోతీ త్యురస్సరేట్ తచ్చతత్ ఉరుతరగ్రైవేయకంచ ఉరస్సరే దురుతరం గ్రైవేయకం లలంతికేత్యర్థః తేన భ్రాజత ఇతిఉరస్సరే దురుతరగ్రైవేయక భ్రాట్ లంబమానాతి దీర్ఘపతకాది భూషణధారీతి గమ్యతే. గ్రైవేయకస్య ఉరస్సరేట్త్వత్ యద్వా ఉరస్సరేశః వక్షో ముక్తాహారశ్రేష్ఠాశ్చ ఉరుతరగ్రైవేయకాని బృహత్తర కంఠభూషణానిచ ఉరస్సరే దురుతర గ్రైవేయకాని అయం ద్వంద్వసమాసః తైర్భ్రాజతీతి ఉరస్సరే దురుతరగ్రైవేయకభ్రాట్ కించ ఉరస్సరే దురగశ్రేష్ఠః తచ్చ తదుతర గ్రైవేయకంచ ఉరస్సరే దురుతరగ్రైవేయకం తేన భ్రాజతీతి తథా కాళియపుచ్ఛ భోగరూప కంఠభూషణ భ్రాడిత్యర్థః శ్రీకృష్ణావతారే తత్సర్పశిరో నర్తనస్య సత్వాత్ ఇంద్రజిత్ప్రయుక్త నాగపాశరూప కంఠభూషణ భ్రాడితివాభిప్రాయః. శ్రీరామావతారే తన్నాగపాశస్య గ్రైవేయవ ద్గమకత్వాత్ అత్ర తస్యతస్య తదబహుమాన మితి నచింత్యం ఐంద్రజాలికస్య స్వకృతేంద్రజాలం యథా తథైవ శ్రీవిష్ణో స్వకల్పితలోక లీలావైచిత్ర్య మసత్యం పరేషాంతు సత్యవదాభాతి తాదృశ మిథ్యారూప జగత్ప్రపంచాంతర్భూతావమతిః తస్య నాస్త్యేవ అన్యేషాంతు ప్రతీయతే జగజ్జీవమిథ్యాత్వ నిశ్చయజ్ఞానినాం పరప్రతీక వికృతాకృతిమితిచ, కించ తద్వికృతి స్తస్య విశేషభీకరరూపపరాక్రమం సంపాదయతి

"ఇంద్రజిన్నాగపాశేన కలితో రాఘవో యథా
సర్పరాజాకృతగళో దురగఉగ్రఇవతథా"

మితివచనాత్ కించ భ్రాజత్యర్ధోత్పాదక సర్పగ్రైవేయకేన శైవత్వమేవ ప్రతిపన్నం నహ్యే ధమస్యాంతథపేట్యకః కశ్చిదలంకారవత్త్వవృత్తమితిచ ప్రతిపాదితతయా నావమానం వాచ్య మితి సిద్ధాంతాత్ అపిచ ఉరస్సరేట్ శేషః తచ్ఛతత్ ఉరుతరగ్రైవేయకంచ ఉరస్సరే డురుతరగ్రైవేయకం తేన భ్రాజతీతితథా ॥నివాసశయ్యాసన పాదుకాం శుకోపధానవ ర్షాతపవారణాదిభిః శరీరభేదైః పరశేషతాంగతైర్యథోచితం శేషఇతీర్యతేజనై' రితివైష్ణ వరహస్యగ్రంథే ప్రతిపాదకతయా శేషస్తస్యతాదృశ బహువిధప్రయోజన ప్రవర్తకోప యోగిత్వాచ్ఛ్రీమహావిష్ణోః గ్రైవేయకాలంకారమప్యుపయుజ్యత ఏవేతిగమ్యతే ఉతఉ రస్సరేట్ సర్పరాజావాసుకిః సఏవగ్రైవేయకం యస్యసః శివఇత్యర్థః తస్మిన్భ్రాజతీతి తథా ఆహోస్విత్ ఉరస్సరేడురుతరగ్రైవేయకః శివః బ్రహ్మకో బ్రహ్మాత్మానిలార్కా గ్ని చిత్తధీసు త్రికేశిషు విష్ణావాహాతిశబ్దేష్వాసితవర్ణేవ సాద్యుతా వితిదానార్థాత్ తయో ర్భాజతిదీప్యతీతితథా ఉడ్వీడ్రుగితి ఉడ్వీశశ్చంద్రస్య కర్పూరస్యవానుగివయగస్యసఃత థా బలరామావతారే శ్రీవిష్ణోశ్శుభ్రకాంతేరపి సుప్రసిద్ధత్వాత్ గోక్షీరాభం పుండరీకా యతాక్షం చక్రాబ్జాద్యైరూప్యభూషైరూప్యభూషితాంగ మితిమంత్రాగమాత్॥ శుద్ధస్ఫటికసం కాశమితిసనత్కుమార సంహితావచనాత్॥ సాంద్రాంబుజచ్ఛవిసుజాత మనోహరాంగ మితి మధ్యాహ్నపూజావిషయ వచనాత్ యద్వాన్నృసింహావతారే చంద్రశోభాయా అపి ప్రసిద్ధతరత్వాత్॥ శ్రీమదకలంక పరిపూర్ణశశికోటి శ్రీధర ఇతి శ్రీశంకరాచార్యవర్యవచ నాత్ అథవా ఉడ్వీశిచంద్రేవా ఉడ్వీట్స్వదస్రాది సప్తవింశతి నక్షత్రేశ్వరేషు స్వస్యాపి నాపదవడ్వింశతిషువా సప్తవింశతిశ్రేష్ఠ నక్షత్రేషువాయుక్రపకాశోయస్యసః ఉడ్వీడ్రుక్॥ నతత్రసూర్యోభాతివ చంద్రతారకం నేమావిద్యుతో భాంతికుతోయమగ్నిః తమేవభాంత మనుభాతి సర్వం తస్యభాసా సర్వమిదం విభాతీతిశ్రుతేః కించ ఉడ్వీచ్ఛబ్దేన చంద్రఇత్యు చ్యతే చంద్రశబ్దేన హేమేవద్యోతతే॥ ఇందు కర్పూరకాంపిల్యా శ్చంద్రాశ్చంద్రంచహే మనిత్యజయనిఘంటో రితస్యరుగివయగస్యసః తథా శ్రీవిష్ణోరవతారభేదే కాంచనకాంతేః ప్రసిద్ధత్వాత్॥ దివ్యాంబరధరందేవం తప్తచామీకర ప్రభం। సూర్యాన్నారాయణం దేవము పవిష్టం సుఖాసనే॥ ఇత్యాది మంత్రాగమవచనాత్ (నరకాస్థిధృదితి) నరకోనరకాసురః భూపుత్రఇతియావత్ తస్యాస్థీని ధరతి సంపాదయతీతి నరకాస్థిధృత్ తత్సంహారక ఇతి యావత్ అత్రధారణమాత్రేశక్తస్యాస్థిధృధాతోః లక్షణయా సంహారార్థకత్వం స్వీక్రియ తే నచాస్యశక్య సంబంధోనాస్తీతివాచ్యం ధారణరూపస్యవాచ్యార్థస్య సంహారస్య (సృష్టి) యోజ్యప్రయోజకభావ సంబంధస్య సత్త్వాత్ లక్షణా సంభవత్యేవ ననుముఖ్యా ర్థే సంభవతి నతిలక్షణయా అన్యాయ్యత్వాత్ ప్రకృతే లక్షణాస్వీకారోనయుక్తతరః కించలక్షణా యామన్వయానుపపత్తిః తాత్పర్యానుపపత్తిర్వా లక్షణాబీజమితితాంత్రికా

ణాం మర్యాదా అత్రచాన్వయానుపపత్తిర్నాస్తి; అస్థీనాం ధారణస్యచమిథోన్వయయో గ్యతాయాస్సత్త్వాత్ ప్రకృతేతాత్పర్యానుపపత్తి రపినాస్తి యథా సైంధవమానయేత్యా ది స్థలవత్ విశేషతాత్పర్యగ్రాహకాణాం ప్రకరణాదీనామలాభాత్ అతః ప్రకృతేలక్ష ణాస్వీకారో అయుక్త ఏవేతిచేన్న సత్యమన్వయానుపపత్తిర్నాస్తి అథాపితాత్పర్యాను పపత్తిరస్త్యేవ, అత్రముఖ్యతాత్పర్యం శ్రీవిష్ణు ప్రతిపాదనంతస్యైవపాద్యాదావుపక్రాంత త్వాత్ తథాచ శ్రీవిష్ణోర్లోక వేదయోరస్థిధారణ ప్రసిధ్యభావాత్ అస్థిధారణం కర్తుంనశ

ఏవంచసతితద్ధారణ ప్రతిపాదనే అన్యప్రతిపాదన మేవస్యాత్ తథాచ ఉపక్రాంతా ర్థ ప్రతిపాదన పరిత్యాగరూపవిరోధః ప్రసజ్యేత; స మాభూదిత్యుపక్రమరూపస్య శ్రీ విష్ణు ప్రతిపాదనా విరుద్ధార్థ తాత్పర్యార్థగ్రాహకస్య విద్యమానత్వాత్ అతస్తాత్పర్యా నురోధేన ప్రకృతే లక్షణా ఆంగీకర్తుముచితా అతః అస్థిధారణార్థస్య ధ్వంసోభిప్రేతః యద్వా నరకశబ్దో సురజాతిపర్యాయః నరకో దైత్యదైతేయావాసూరశ్చాశరాసురాలితి శబ్దభేదినామగ్రంథాత్ తేషామసురాణాం అస్థిధృత్ నాశక ఇత్యర్థః శ్రీవిష్ణోర సురారిత్వా త్ః దైత్యారిః పుండరీకాక్ష ఇత్యమరాత్ కించ నరకోదుర్గతిః స్యాన్నారకస్తునరకోని రయోదుర్గతిస్త్రియా మిత్యమరాత్ తస్యాస్థిధృత్ ధ్వంసక ఇత్యర్థః నచాత్రదుర్గతేరవ దీగత్వాత్ నాస్థిధాతోస్సత్త్వమితివాచ్యం అస్థిధృచ్ఛబ్దస్యయావతః లక్షణయాహింసా ర్థకత్వేవనాశతాత్పర్యకత్వాత్ అపిచ నరకస్యదుర్గతి లోకస్యఅస్థిధృత్ కపాలభృత్ హ : ఇత్యర్థః తన్నాశక ఇతియావత్ అత్రకోర్థః దుర్గతిలోకపాలకస్యయమస్య హారస్యచ ద్వేష్యద్వేషక భావసంబంధాత్ యమపాలితస్య నరకలోకస్యైకై మూలకస్యాయేనహారః కేవలసంహారకో భవతి అతఃశ్రీవిష్ణుః నరకలోకస్యహారఏవ హారవత్సంహారక ఇత్యర్థః అస్థి ధృదిత్యత్ర అస్థిశబ్దేవవిశేషార్థః కపాలః ప్రతీతః సజాతీయత్వాత్ గిరిజేత్యత్ర గిరిశబ్దేనహి మవత్పర్వతవత్ కించాస్థి శబ్దస్య స్వకీయసామాన్యార్థమపికీకసార్థ మేవప్రతిష్ఠితు ముచితం శ్రీశివస్యాస్థిధారిత్వప్రసిద్ధేః ఉతనరకస్యాసురస్యాస్థికీకస సంధరతివహతీతి నరకాస్థిధృత్ శ్రీవిష్ణురిత్యర్థః అస్థిత్యత్రతు! నదీశిలాస్పృష్టజలం నద్యఃపాపంవ్యపోహ తీత్యాదిస్థలేకా నదీ కాశిలా కాస్పృష్టి రిత్యాకాంక్షతః గండకీసాలగ్రామాభిషేకాదివత్ అత్రాపిపంచ జనాఖ్యః కశ్చిదసురః ప్రతీతః తస్యాస్థిఘాలరూప శంఖసంజ్ఞికకీకసంవా। ఘాలాస్థిసితుశం ఖస్స్యాత్పృష్ఠాస్థినికశేరుకా। నిటలంతు మహాశంఖమలికం నిటలంతథేత్య మరాత్ పంచ జనాఖ్యే రక్షసి భవత్వేన పాంచజన్యనామకంవా భవార్థేయుజ్ ప్రత్యయాదితివ్యజ్యతేః నను శ్రీవిష్ణోః శంఖద్వయ మస్తీతి ప్రతీయతే అనేనార్థేనైకః పాంచజన్యాఖ్యాయాం భూ తాద్యహంకారాత్మకంచయః। శంఖంబిభర్తిజనాస్తేన శంఖభృత్పరికీర్తితః ఇతినిరుక్తార్థా దిక ఇతిచేన్న శ్రీవిష్ణోః పాంచజన్యనామకః ఖండ ఏవఏవ నశంఖ స్సగుణబ్రహ్మోపాస

నాపత్తు వ్యాఖ్యానే కేశవసార్థబోధక పరః నిర్గుణబ్రహ్మప్రతిపాదనే భూతాద్యహంకారాత్మబోధకపరః తస్య సగుణనిర్గుణరూపత్వాత్ ఆహోస్విత్ నరకశబ్దస్యాసురపర్యాయేపి ప్రయోగ సంభవాత్ నరకో వృత్రాసురః తస్యాస్థి వజ్రం తద్ధరతీతి నరకాస్థిధృత్ ఇంద్ర ఇత్యర్థః దేవానామస్మి వాసవ ఇతి గీతావచనాత్ కించ ఇంద్రోపేంద్రయోరప్యభేదాత్ కించ ఇంద్రీయాని చిహ్నాని వర్తంతే తాన్యుపేంద్రేపి సంతీతి వక్తుముచితత్వాత్ అథవా నః నధాగ్హాః పంచజనాఖ్యః కశ్చిదసురః॥ హేరంబేనః పురమాక్ష శో బ్రహ్మాత్మానిలారాగ్న్యగ్నిచిత్రధీమత్త్రికేశిషు। విష్ణావాహత శబ్దే బ్రాసితవర్ణేవ సౌద్యుతా ఇతి నానార్థాత్ అస్థికీకసంకం చ తత్ అస్థిచ కాస్థి నరేకాస్థి నరకాస్థి తద్ధరతి వహతీతి నరకాస్థిధృత్ శంఖధారీత్యర్థః అథవా నం అభిన్నంగం ఆత్మానం చ తతత్ రం చ నరం కస్య బ్రహ్మణః అస్థి కపాలం కాస్థి తద్ధరతీతి కాస్థిధృత్ హర ఇత్యర్థః నరం అభిన్నాత్మా కాస్థిధృత్ హరో యస్య సః నరకాస్థిధృత్ శివాభిన్నాత్మేత్యర్థః అహోస్విత్ నః నధాగ్హాః యస్స ఏవ రః కామః తస్య కాస్థిధృత్ హర ఇత్యర్థః నాశ ఇతియావత్ కామరుద్రయోర్నిత్యవిరోధాత్ యథా రుద్రః కామం హరతి తథైవ నధాగ్హాన్నాశయతీతి భావః నరకాస్థిధృగితి పాఠః తత్పక్షే నరకస్య భూపుత్రస్య వా నరకాణామసురాణాం వా అస్థీని కీకసాని దహతి నాశయతీతి నరకాస్థిధక్ దైత్యారిత్వాత్ అత్ర నరకధగిత్యేవాలం అస్థిశబ్దో వ్యర్థపర ఇతి చేన్న సార్థకపర ఏవ శ్రీవిష్ణునా నిహతేషు మధుకైటభరావణ నరకాదిదైత్యేషు బలపరాక్రమమహామాయాదిభిః పునః పునర్జీవితేషు సత్సు తేషామత్యంతవినాశనార్థమితి॥

శ్లో॥ వలయానికపాలానిరుచకాస్తరణానిచ
నలకాన్యస్థినిత్రై పంచధాష్టధాత్వస్థిసంధయః
కోరకాః ప్రసరాస్తున్నాస్సేవకామ్న్యురులూఖికాః
సాముద్గమండలాశ్శంఖావర్తావాయ వతుండకాః

ఇతి వాహటలక్షణోక్తానామష్టవిధాస్థిసంధిసహితానాం పంచశాధికశతానాం శోషణదాహన భేదనాదీన్ కరోతి; అస్థిప్రధ్వంసే నవినాశ దత్యంతాభావస్య సంభవాత్ అత స్తథైవ నిర్వచనీయః కించ ప్రాణేషు శల్యగతేషు సత్సు ప్రాణహరణే శల్యా అపిధ్వస్తాః తస్మాత్తథా; యద్వా 'సకృదుచ్చరితమనేకోపకారకం తంత్ర' మితిన్యాయేన హాలంత్యమితివత్ నరకశబ్దస్యద్విః ప్రయోజ్యత్వస్యాపి సంభవేన ఏకత్రాసురాదిపరత్వమన్యత్రః

'వజయోర్డలయోస్తద్వచ్ఛజయోర్వజయోర్గ్నతే। రలయోరప్యభేదా' శ్చేతి వచనాత్ రేఫాభిన్నత్వాత్ నరకస్య నలకేతి శబ్దరూపతాసంభవాత్ జంఘాస్థిపరత్వం 'జంఘా

స్థినివలం(ప్రోక్తం నలకంచద్ద్వయోరుభే' ఇతి శేషానుశాసనాత్ నరకస్యవా నరకాణాంవా నలకానిజంఘాస్థీని దహతినాశయతీతి నరకాస్థిధక్ నచ నరకస్య అస్థ్యాది సకలసముదాయరూపత్వాత్ నరకస్యచ జంఘాస్థీత్యత్ర నరకస్య జంఘాస్థిశ్చ భేదోనుపపన్న ఇతివాచ్యం రాహుశిరః అశ్వజలం ఆజానేయాశ్వః బహ్వ్రయణీగౌః శబరపక్వాణః అభీరఘోష ఇతివత్ భేదస్యోపపన్నత్వాత్ నచజంఘాస్థిమాత్ర దహనోక్త్యా అనుగవధోనప్రతీయతే అష్టాద్యనేకావయవనాశేపి అవయవినోనాశః వ్యవహారాదితి వాచ్యం; లోకేశిన్నచ్ఛేదనంపాదత్రుట నమిత్యాద్యస్థానాముక్త్యా అవయవినోనాశస్యాప్రతీతేః నకారస్యానద్ధ పక్షే రకాస్థిధృదిత్యేవం పదంగః అగ్నిః కవస్సూర్యః అస్థానిస్థాస్మిన్నితిమతుప్రత్యయః అస్థి నిష్ఠావాక్ అగ్నిసూర్యయోరుపాసనా నిష్ఠావతాంధృత్ వాహకః ప్రాపక ఇత్యర్థః తాన్ధరతివహతీత్యర్థోవా (త్రిదృగితి) తిస్రఃదృశో నేత్రాణి యస్యసః త్రిదృక్ 'దర్శనజ్ఞాన నేత్రేషుదృక్స్త్రీ(ద్రష్టరితి(త్రిష్వితి' నానార్థాత్ శ్రీవిష్ణోస్సోమసూర్యాగ్నిలోచనత్వాత్। విశ్వతాస్యం త్రినయనం శరదిందు సమప్రభ' మితి శ్రీనృసింహధ్యానాత్ ఇందురవిపావకవిలోచన రమాయామందిర మహాభుజల సద్ధరరధాంగ! సుందరచిరాయరమతాంత్వయి మనో మేనందితసురౌఘ! నరసింహోంతి!' శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదీయ వచనాత్ యద్వా ప్రపంచేయేచత్రి సంఖ్యాకాః ప్రసిద్ధాః(త్రి సంఖ్యాసంకేతితాయావత్ గుణపురుశక్తికాల సగ్గశరీర జగన్మూర్త్యవస్థాదయః తాన్సర్వాన్ తత్కార్యాణిచ పశ్యతీతివా జానాతీతిత్రిదృక్ పరమేశ్వరస్య సర్వజ్ఞత్వాదికభావః యద్వా; త్రిభిః స్వరూపైఃదృక్ ద్రష్టా(త్రిదృక్ స్థూలసూక్ష్మకారణరూప సమష్టి ప్రపంచేషు విరాడ్ద్యైశ్వానర వైరాజ సరూపేణ తద్వ్యష్టి శరీరేషు విశ్వతైజసప్రాజ్ఞ స్వరూపేణ చోత్పత్తిస్థితిలయకారణబ్రహ్మవిష్ణురుద్రాకారేణ చద్రష్టేత్యర్థః పరిభిన్నస్య స్వద్రష్టుత్వ స్యాలాభాత్ అఘటితఘటనాసామర్థ్య సమవేత మాయావిరచిత దేశకాలవస్తు పరిచ్ఛేదశూన్య ఇత్యర్థః సగ్యవస్యతి తేషాంతేషువాదర్శనం వాజ్ఞానం వాయస్యసవా భూతభౌతికభావేషు స్వకార్యేషు సదాత్మనా వ్యాపి దృష్టస్తతోహ్యత్ర దేశాన్నాస్య పరిచ్ఛిత్తిః॥

శ్లో॥ అదేహిత్వాదనాదిత్వాద బాధ్యత్వాన్నిరూప్యతే
వర్తమానగతాగామికాలేభ్యోస్యా పరిచ్ఛితిః
సర్వాభిన్న స్వరూపేణ సర్వాత్మత్వాత్సదాత్మనః
వస్త్వేభ్యోన్యత స్తథా తేభ్యో పరిచ్ఛిత్తిర్నవిద్యతే
సవ్యాపిత్వాద్దేశతోంతో నిత్యత్వాన్నాపికాలతః
సవస్తుతోపిసార్వాత్మ్యాదానంత్యం బ్రహ్మణిత్రిధేతి'

వివేక సారద్వాదశవర్ణకాఖండార్థనిరూపణాత్॥
శ్లో॥ మయ్యేవసకలం జాతంమయిసర్వం ప్రతిష్ఠితం
మయిసర్వం లయంయాతితద్బ్రహ్మాద్వయమస్మ్యహమ్॥ మితికైవల్యోపనిషద్యపి॥

"యచ్చైతన్య మనుస్యూతం జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తిషు
తదేవతత్త్వమిదంతత్త్వ మితోఽనా స్త్యధికంపర"మితి జ్ఞానవాశిష్ఠే

భూతభవ్య భవత్ప్రభుః । భూతభవ్యాణవన్నాథ" ఇతిచ సహస్రనామమంత్రే
ప్యుక్తత్వాత్ (ఇభేడితి) మకరగృహీతే భవ్య ఈశ్వరత్వేన ప్రార్థనావశాత్త్రాణా
ర్థం శ్రీవిష్ణురావిర్బభూవేతి పౌరాణికీ కథా; అత స్తస్య ఇభేశత్వే నిర్వివాదః య
ద్వా ఇభానాం గజానామీట్ రాజా ఐరావత ఇత్యర్థః "ఐరావతం గజేంద్రాణా"
మితి గీతావచనాత్ కించ ఇభః అష్టసంఖ్యాకః ఐశ్వర్యం అణిమాద్యైశ్వర్యాణి యస్యసః ఇ
భేట్ అపిచ ఇభే నగచ్ఛతీతి భేట్ శ్రీ రామకృష్ణేంద్రావరజాద్యవతారాణాం గజారో
హణలాభాత్ "గజేనమహతాయాంతం రామంఛత్రా వృతానన" మితి శ్రీమద్రామాయ
ణాత్ యద్వా ఇః రత్నం "ఇకారః ఫణరత్నార్చిష్వి"తి నానార్థాత్ భాదీప్తిః "భా
దీప్తా"వితి ధాతోః రత్నానాంభాసు ఇషతి వ్యాప్నోతీతి భేట్" నతత్రసూర్యోభా
తి నచంద్రతారకం నేమావిద్యుతోభాంతి కుతోఽయమగ్ని" రిత్యాదిశ్రుతేః నన్వేత చ్ఛ్రు
త్యుక్త తచ్ఛబ్దవాచ్యం పరబ్రహ్మైవ నవిష్ణురితిచే దుచ్యతే యజ్జగత్కారణం తద్బ్రహ్మ
నారాయణశ్చ జగత్కారణమితి సిద్ధే సామాన్యత స్సద్బ్రహ్మాత్మాది శబ్దోక్తానా ముచ్య
మాన జగత్కారణత్వమపి ఛాగపశున్యాయేన నారాయణే పర్యవసిత మితి. సఏవ బ్ర
హ్మేతి పర్యవసితత్వాన్న కాచిదనుపపత్తిః కించ

"యద్యద్విభూతి మత్సత్త్వం శ్రీమదూర్జిత మేవవా
తత్తదేవావగచ్ఛత్వం మమ తేజోంశసంభవ"మితి గీతావచనాత్.

ఉత ఇః అర్చిః భం నక్షత్రం ఇనా ఉపలక్షితంభం ఇభంచంద్ర ఇత్యర్థః తస్మి
న్నిషతి వ్యాప్నోతీతి భేట్. (ఆర్ద్రాజినాచ్ఛచ్ఛదః) ఇతి. ఆర్ద్రాయా స్తన్నామక మ
హానక్షత్రాత్ యేజన్యంతి ప్రీణంతీతి ఆర్ద్రాజినాః "జనిప్రీణన" ఇతి ధాతోర్వ్యుత్పత్త్య
యాః రక్తపీతకీటకవిశేషాః ఇంద్ర గోపకాఖ్యాదయః యేతద్వనచ్ఛాః నిర్మలాః ఛదాః
వస్త్రాణిరాస్యసః ఆర్ద్రాజినాచ్ఛచ్ఛదః పీతాంబరధర ఇత్యర్థః ఆర్ద్రానక్షత్రవత్ జి
నాచ్ఛచ్ఛదో యస్యసః ఆర్ద్రాజినాచ్ఛచ్ఛదః ఆర్ద్రానక్షత్ర తత్ప్రవాళవర్ణ వస్త్ర
ధర ఇత్యర్థః "ఆర్ద్రాఏకప్రవాళ" మితి వచనాత్ ఉత ఆర్ద్రాయాః ఆరానక్షత్ర

స్య అజినంత్వగ్గాతుః అర్ద్రాజినం ఆర్ద్రాజినవ దుపలక్షితః అచ్ఛచ్ఛదోయస్యవ తథా ఆర్ద్రాజినే త్యత్ర అజినశబ్దేన త్వగ్గాతుః ప్రతిపాదితః చర్మత్వచోరభేదాత్ ఉత ఆర్ద్రంక్లిన్నం నూతనంవా ఆసమంతాజ్జినం ప్రీణనం అజినమార్గ్రంచ తదాజినంచ ఆర్ద్రాజినంతత్ అచ్ఛచ్ఛదే యస్యసోవా ఆర్ద్రాజినః ఖచ్ఛచ్ఛదోయస్య సోవా ఆర్ద్రాజినచ్ఛచ్ఛదః అహోస్విత్ అఆర్ద్రాఇతి పదచ్ఛేదః అః అంఘ్రిః పదమితి యావత్ ఆర్ద్రాచ శంకరదేవతాక నక్షత్రంచ అజినాచ్ఛచ్ఛదశ్చ అజినమేవ చర్మైవ అచ్ఛచ్ఛదః పటో రాస్యసః తథా శంకరఇత్యర్థః "మృత్యుంజయఃకృత్తివాసాః" ఇత్యమరాత్ ఆర్ద్రాచ అజినాచ్ఛచ్ఛదశ్చ అర్ద్రాజినాచ్ఛచ్ఛదౌ యస్యస తథోక్తః ఆర్ద్రా శంకరాధారపదవానిత్యర్థః శ్రీవిష్ణుపదే ఆర్ద్రానక్షత్ర మస్తీత్యత్రమానం ఆకారవాచ్యస్య పదస్య కస్య పద మిత్యాకాంక్షతః శ్రీవిష్ణుసంబంధస్య నత్వాత్ తాదృశ విష్ణుపదస్యాకాశత్వాత్ ఆకాశస్య ఆర్ద్రాఃనక్షత్రస్థితి మత్వాదితి. శ్రీవిష్ణుపదే శంకరో స్తీత్యత్ర తదర్థః స్వాభావిక ఏవ "వైష్ణవానాం యథారుద్ర" ఇతి వచనాత్ భక్తత్వేనానారత పూజావందనాది క్రియాసు శ్రీవిష్ణుపదే శంకరశిరః ప్రభృత్యంగానాం వినిహితత్వాత్ ననుతావన్మాత్రేణ శివస్య విష్ణుపదవాసత్వం కథమితి చేదుచ్యతే ఘోషేగభీర నదీతీర ప్రతిష్ఠితే సతి గభీరాయాం నద్యాం ఘోష ఇతీ లక్షణవత్ శ్రీశంకరస్య కరశిరః ప్రభృత్యంగేషు సదా వందనాది కార్యనిమిత్తం శ్రీవిష్ణుపదే ప్రవర్తితేషు సత్సుతత్ర శ్రీవిష్ణుర స్తీత్యుక్తి ర్యుక్తతరైవ యద్వా ఆర్ద్రాజినచ్ఛచ్ఛదః క్లిన్నచర్మవస్త్రః శివ ఇత్యర్థః. అః పాదభూతః ఆర్ద్రాజినాచ్ఛచ్ఛదః శంకరోయస్యసః ఆర్ద్రాజినాచ్ఛచ్ఛదః శ్రీవిష్ణుపదస్యాకాశత్వాత్ ఆకాశ వాయు వైశ్వానర జల పృథివీ సూర్య చంద్ర యాజినాం శ్రీశివదేహత్వాతు "అష్టమూర్తిరహిర్బుధ్న" ఇత్యమరాత్తు అథవా అః రణం తస్మిన్నార్ద్రాజి నాచ్ఛచ్ఛదః రుద్రః రణసమయే రుద్రకత్స్వాకరతీ త్యర్థః రణస్య లయ హేతుకత్వాతు రుద్రస్య లయ కర్తృకత్వాతు ఉత అః ఈశః తస్యార్ద్రాజినాచ్ఛచ్ఛదః ఈశ్వరస్యాపీశ్వర ఇత్యర్థః, అహోస్విత్ అః అంగణంతస్మి న్నార్ద్రాజినాచ్ఛచ్ఛదః శ్రీశివోయస్యసః ఆర్ద్రాజినాచ్ఛచ్ఛదః సేవకత్వేన సేవనానిమిత్తం శివః శ్రీవిష్ణుగృహాంగణే తిష్ఠతీత్యర్థః అపిచ. ఆర్ద్రానక్షత్రవచ్చ అజినం ఆసమంతాత్ప్రీతిభూతంచ ఆర్ద్రాజినే తాభ్యా ముపలక్షితః అచ్ఛచ్ఛదోయస్యసః ఆర్ద్రాజనాచ్ఛచ్ఛదః (ఇభేదాద్రాజినాచ్ఛచ్ఛద) ఇత్యేకంపదం కువలయాపీడనామక గజరాజముపలక్ష్య ఆర్ద్రాజినం క్లిన్నచర్మ యథాభవతి తథాపిద్యతి ఖండయతీతి ఛేదార్ద్రాజినా చ్ఛచ్ఛదః "దోఅవఖండనే" ఇతి ధాతోః కువలయాపీడ నామక గజసంహారక ఇత్యర్థః.

"ఈడే కువలయాపీడ కూట పాకలదోర్బలం
వస్త్వస్త్రప్రాప్తి తాటంక పుష్పవంత విధుంతుద" మితివచనాత్.

కించ ఇభేశః కువలయాపీడస్య ఆర్ద్రాజినం క్లిన్నచర్మాపి అచ్ఛచ్ఛం కేవల మలిన మపి యథాభవతి తథాఛన్న త్వాచ్ఛాదనాత్తు. ఛంక్లీబే సంవృతాపుమాన్ త్రిష్వయం నిర్మలేనిత్యే మనిదేభేదకేపిచే"తి నానార్థాతు దః భేదోయస్మాత్సః తదా "దఃపుంసిదా తరిభేద" ఇతి నానార్థాతు. యద్వా వీర్ద్రాజనమపి అచ్ఛచ్ఛదము పిద్యతి ఖండయతి ఆర్ద్రాజినాచ్ఛచ్ఛదః కువలయాపీడస్య ఆర్ద్రాజినాచ్ఛచ్ఛదో యస్యసః తథోక్తః ఉత ఆర్ద్రాజినం క్లిన్నచర్మ యథాభవతి. తథా అచ్ఛచ్ఛం సమంతాద్భేదక భేదకం దతాతీతి ఆర్ద్రాజీనాచ్ఛచ్ఛదః "దాణీవానే" కువలయాపీడస్య ఆర్ద్రాజినాచ్ఛచ్ఛదః తథా అపిచ ఇభేశంప్రతి ఆర్ద్రాజినం యథాభవతి తథా అచ్ఛచ్ఛం సమంతాద్భేదకస్య భేదకం వృష్యద్యతి ఖండయతీతి తథా యద్వా ఇభేశః కువలయాపీడస్య ఆర్ద్రాజినం క్లిన్నచర్మ ఇభేదార్ద్రాజినం తదేవ అచ్ఛచ్ఛదః పటోయస్యస తథోక్తః తత్సంహారక ఆర్ద్రాజినాచ్ఛచ్ఛద ఇత్యత్ర అస్థిభృ దిత్యత్రవత్ లక్షణయా ధ్వంసోభి ప్రేతః.

ఉత గజరాజస్య ఆర్ద్రాజినమేవ అచ్ఛచ్ఛదో యస్యవః తథా శంకరఇత్యర్థః సోపి శ్రీవిష్ణుః "రుద్రాణాం శంకరశ్చాస్మీ"తి గీతావచనాతు అహోస్వితు ఇభేశే గజరాజాయ ఆర్ద్రం క్లిన్నం నూతనంవా ఆజినం సమంతా త్ప్రీణనం ఆర్ద్రంచ తదజినంచార్ద్రాజినం అచ్ఛచ్ఛం వమంతా న్నిత్యనిత్యం యథాభవతి తథాదదాతీతి ఇభేడార్ద్రాజినా చ్ఛచ్ఛదః మకరపీడితస్య గజస్య ప్రీతితాతేత్యర్థః (ఇభే డార్ద్రాజినాచ్ఛాదన) ఇతివా పాఠః అదనం భక్షీకరణం నాశనమిత్యర్థః ఆచ్ఛం వమంతాన్నిత్యం ఆచ్ఛంచ తతు అదనంచ అచ్ఛాదనం ఆర్ద్రాజినం క్లిన్నచర్మ యథాభవతి తథా ఆచ్ఛాదనం కరోతీ త్యార్ద్రాజినం ఇభేశాం గజశ్రేష్టానాం ఆర్ద్రాజినాచ్ఛాదనం యస్యస తథోక్తః గజవైరీత్యర్థః నృసింహావతారే గజశత్రుత్వాతు అదన మిత్యత్ర లక్షణయా నాశీకరణమేవ తాత్పర్యం యద్వా ఇభేడార్ద్రాజినః శివః తద్వదాచ్ఛాదనం యస్యవ తథా శుక్లాంబరధర ఇత్యర్థః "శుక్లాంబరధరంవిష్ణు" మితివచనాతు.

పునః కీదృశమిత్యుక్తే 'అంబుమదంబుదాళి గళరుగితి) అంబ్యతే ముఖమనే నాంబు జలం "అబంశబ్దే" ఇతిధాతోః అంబూని అమూషు సంతీ త్యంబుమంతః తదస్యాస్మిన్నితి మతు ప్రత్యయః అంబూని దదాతీ త్యంబుమదాః అంబుమంతశ్చతేం బుదాశ్చాంబు మదంబుదాః అళీనాం మళిందానాం గళాకంతాశ్చాళి గళాః తేచతేచ అంబుమదం

బుదాళిగళాః తేషాం రుగివరుగస్యర్థః అంబుమదంబుదాళి గళరుక్ అత్రాయం విశేషః అంబుమద్విశేషణం కేవల మేఘానాం కదాచి ద్ధావళ్య సంభవాత్ తద్వ్యావృత్త్యర్థం ఏవమేవాళిమాత్రస్య ఉపమానత్వ సంభవేపి తద్గళపర్యం తథావనంతదీయ గరుతాం కిం చిత్కించి త్పీతాది వర్ణసంబంధసంభవాత్ కేవల నైల్యం కంఠస్యైవేతి ద్యోతయితుం యద్వా అంబుమదంబుదానామాళిః పఙ్క్తిః తాం గచ్ఛతీతి తద్గామాః లాతిగృహ్ణాతీతివా «లా ఆదాన ఇతి ధాతోః తస్యాం లః హాస్యంవా యస్యాస్సాగళః పరబ్రహ్మమంత్రేషు త్రిషుతూష్ణ త్తహాస్యరూ»తి నానాధాతు, తద్గళా తథా విధా యగస్యస్యసః అంబుమదంబుదాళి గళరుక్ అత్ర మేఘావళి నిష్టోపమానస్య రుచః అనుపాత్తత్వేపి రుచ ఏవ ఉపమేయభూతత్వేన తత్ సర్వస్యాతు ఉపమానమపి రుగేవేతి లభ్యతే కించ కాకాక్షి న్యాయేన వారుగేవేలభ్యతే. యద్వా అంబుమదంబుదానామాళిః పఙ్క్తిర్వా అంబు మదంబుదాళ్చ అళియశ్చ అంబు మదంబుదాళయోవా తద్వద్గళో యస్యసః అంబు మదంబుదాళిగళః శివఇత్యర్థః. «కంఠేకాలో ద్రుగాయుధ» ఇతి «శ్రీకంఠః శితికంఠో నీలకంఠ» ఇతి చామరాత్. తస్మిన్ రుక్ప్రకాశో యస్యద తథోక్తః «తస్యభాసా సర్వమిదం విభాతీ»తి శ్రుతేః కించ అంబుమదంబుదాళి గళస్య శివస్య రుగివరుగస్యస తథోక్తః «గోవిందో దక్షిణేపార్శ్వే ధన్వీచంద్రప్రభోమహా»నితి. ఆగ్నేయా మరవిందా భవతీచ మంత్రగ్రంథాత్. «శశివర్ణం చతుర్భుజ»మితి పురాణవచనాత్ (దేవ) ఇతి దీవ్యతీతి దేవః వగాదిభిః క్రీడతివా, అసురాదీ న్విజగీషతివా, లౌకికాచారై ర్వ్యవహరతివా, సర్వభూతేష్వాత్మతయా ద్యోతతేవా స్తుత్యై స్స్తూయతేవా, నిత్యం మోదతివా, సదామాద్యతి హర్షతివా, యోగలీలయా స్వపితీతివా, స్వయంకామయతేవా, సర్వత్ర గచ్ఛతి వేత్యర్థః» దివ్ క్రీడా విజిగీషా వ్యవహారద్యుతి స్తుతి మోద మద స్వప్న కాంతి గతిష్వితిధాతోః ఏవమేవ దేవశబ్దో నిష్పతః.

«దేవస్సర్గాదిభిర్వ్యస్తు దివ్యంవ్యవహారత్యసౌ
దేవోదివ్యతిరక్షాంసి విజిగీషతిసర్వతః
దేవోపిలౌకికాచారై స్తథావ్యవహరత్యపి
సర్వభూతేష్వాత్మతయా ద్యోతయన్ దేవఉచ్యతే
దేవస్తుస్తూయతేసత్యై ర్దేవస్సర్వత్రగచ్ఛతీ»తి నిరుక్తాత్.

కించ ద్యులోకవర్తిత్వా ద్వాదేవః. «దేవోద్యులోకవర్తిత్వా ద్దేవతా ద్దేవసేవతేత్య»భిధానాత్. నచ దేవశబ్ద స్సామాన్యార్థకః నతు విశేషార్థపరః దేవశబ్దవాచ్యానాం బహుత్వాత్ మనుజా మానవా నరా ఇతివత్ తాదృశ స్సాధారణార్థ

స్తుతౌ ప్రయుక్త మనవారస్తోత్రస్య విశేషార్థ ప్రతిపాదకాదితివాచ్యం. భూజా ఇత్యత్ర భువియేజాయంతేతే భూజా ఇతి వ్యుత్పత్త్యా వసాద్యదయ స్సర్వేపి భూజా ఏవ తథాపి భూజశబ్దః వృక్షఏవ ప్రవృద్ధతరం ప్రవర్తతే. యోగరూఢ్యోర్మధ్యే రూఢేరేవ బలవత్త్వాత్ తద్వదత్రాపి దేవశబ్ద శ్రీవిష్ణోరేవ ప్రతిపాదకః నాన్యస్య "ఏకో దేవస్సర్వభూతేషుగూఢః" ఇతి దేవస్యైకత్వ ప్రతిపాదనాత్ శ్రీవిష్ణోరపి

"ఏకోవిష్ణుర్మహద్భూతం పృథగ్భూతాన్యనేకశః
త్రీంలోకాన్వ్యాప్యభూతాత్మా భుఙ్క్తేవిశ్వ భుగవ్యయః"

ఇతివచనా దేకత్వప్రతిపాదనాచ్చే త్యభిసంధిః. నను తథా న భవతి శ్రీవిష్ణోరన్యస్యః దేవశబ్దవాచ్యః కశ్చిద్వ్యాప్యస్తి ఏకోదేవః కేశవోవా శివోవేతి వచనాదితిచేన్న వ్యావహారిక భేదతోపి ఉత్పత్తి స్థితి లయ కర్మసాక్షిత్వా ధ్యక్షత్వా ద్యధికారికాః బ్రహ్మ విష్ణు రుద్ర సూర్య విరాడాదయః దేవశబ్దవాచ్యాఏవ పరమార్థతః దేవశబ్దవాచ్యః ఏకఏవ

"ఏకోదేవ స్సర్వభూతేషు గూఢస్సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాంతరాత్మా కర్మాధ్యక్ష స్సర్వభూతాధివాస స్సాక్షీచేతా కేవలోనిర్గుణశ్చ" ఇత్యద్వితీయ పరమాత్మావబోధక శృతేః. కించ ద్యావా భూమీజనయన్దేవ ఏకః ఇతిశృతేశ్చ. సఏవ విష్ణుః [illegible] శృతి వాచ్యః పరమాత్మాదేవః ఏకోయస్సః శ్రీశివఏవ నతు శ్రీవిష్ణురితివక్తవ్యం. బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి కామయతే ఇతిదేవః స్వయమేవా దాచికీర్షీ ప్రకాశత ఇతివా దేవః క్రీడా విజిగీషేత్యాది దివ్ ధాత్వాద్యేషు కమి [illegible] తాత్ సదేవః పరమాత్మా "అత్రాయం పురుషస్స్వయం జ్యోతిః" రితి, తేశ్చ "నతత్రసూర్యోభాతి నచంద్రతారకం" మిత్యా ద్యుపనిషదంత [illegible] ద్యోతి [illegible] భూతః పరమాత్మైవ శ్రీవిష్ణుః

"నతద్భాసయతేసూర్యో నశశాంకో నపావకః
యద్గత్వానివర్తంతే తద్ధామపరమంమమే"తి గీతా శ్రీకృష్ణ వచనాత్.

కించ శ్రీవిష్ణు నారాయణ కేశవస్వభూ విశ్వంభరాదినాంవిష్ణు నామ్నాం పరమాత్మాకారబోధకత్వాత్. కించ సర్వం ఖల్విదంబ్రహ్మ. సర్వంవిష్ణుమయం జగదిత్యుయ మహావాక్యయో రేకార్థకత్వాత్ కించ "సర్వేషామపి శబ్దానాం వాచ్యో జనార్దనః" ఇతి వచనాత్ నచ ఏక ఏవ రుద్రో నద్వితీయాయతస్థురిత్యాది

పశుపతి శంభు మహాదేవ సర్వజ్ఞేశ్వరాది శ్రీశివనామ్నామపి పరమాత్మార్థావబోధకత్వాత్ శ్రీశివో ప్యేకో దేవ ఇతివాచ్యం. యేపి నామరూపవంతః వాచ్యార్థా భవంతితే మిథ్యాభూతః ప్రపంచాంతః పాతినః తేషా మేక దేవత్వం న సంభవతి. అత ఏవ శివస్యైక దేవత్వం నాస్తి శ్రీవిష్ణోస్త్వస్త్యేవ "నిష్ప్రపంచో నిర్వికల్పో నిరాఖ్యాత శ్శుద్ధో దేవ ఏకో నారాయణశ్చ" అంబస్యపారే భువిష్పృష్టమధ్యే త్యాది వేదాంతైః ప్రతిపాదనాత్ అతి ప్రసంగేనాలం ఏకో దేవః కేశవో వా శివో వేతి వచనాత్ శ్రీవిష్ణ్వర్థప్రకరణబలా దత్ర దేవః శ్రీవిష్ణురేవ నాన్యః ప్రకృతమనుసరతి. (మృడఇతి) మృడయతి సుఖయతీతి మృడః "మృడసుఖనే" ఇతి ధాతోః శ్రీవిష్ణు రిత్యర్థః నను శ్రుతి స్మృత్యాదిషు నిఘంటుష్వపి మృడశబ్దః శివబోధక ఏవ న విష్ణ్వర్థపర ఇతి చేన్న మృడసుఖనఇతి ధాత్వర్థ తా త్పర్యాదపి శ్రీవిష్ణోః స్థితికర్తృత్వాచ్చ తథావ్యాఖ్యానం. నన్వత్ర ధాత్వర్థానా ముపలక్షణమాత్రత్వాత్ శ్రుత్యాదిషు మృడశబ్దస్య విష్ణుబోధకత్వాచ్చ నమృడశబ్దో విష్ణ్వర్థపరః శివపరఏవేతి చేన్న సత్యం ధాత్వర్థానా ముపలక్షణత్వం అథాపి ప్రకృతే మృడసుఖన ఇత్యత్ర మృడధాతో స్సిద్ధసుఖసాధకత్వ త్యాగే మానాభావాత్ త త్పరిగ్రహ ఆవశ్యకఏవేతి కృత్వా శ్రీవిష్ణురేవ సుఖప్రదః స్థితి కర్తృత్వాత్ తస్య స్థితి కర్తృత్వమేవ స్వాభావికంగుణం నాన్యత్ కదాచి ల్లయప్రయోజన మస్తి చేత్తన్నైమిత్తికం వృష్టి వహ్నిదాదయశ్చాతక శోకాదీనాం వినా సర్వేషామపి వృద్ధిశైత్యకారకా ఏవేతివత్ నత్వత్ర రుద్ర స్సుఖప్రదః లయకర్తృత్వాత్ తస్య లయకర్తృత్వమేవ స్వాభావికం, సర్వకర్తృత్వాన్యత్ కదాచిత్ స్థితిప్రయోజనమస్తిచేత్తన్నైమిత్తికం అగ్న్యాదయ సదామాద్యతి దాహకా ఏవేతివత్ అత ఏవ తథోక్తః తస్మాత్ప్రాధాన్య స్స్వరసోయం గచ్ఛతి తేత్యర్థశ్చ యది రుద్రస్సుఖప్రదో న భవతి, సచరుద్రః శ్రుత్యాదిషు యత్ర కుత్రచిత్స్వాతిథాత్రోః ఏవం వ్యః కథం భవిష్యతీతి శంకనీయం. బలిర్విభీషణో భీష్మ ఇత్యాది [illegible] ఇత్యంతే నోక్తత్వాత్ రుద్రస్య విష్ణుభక్తత్వాత్ శ్రీవిష్ణుభక్తత్వేన తత్సారూప్య హాన గుణవత్త్వాత్ తత్సుఖప్రదాన గుణమపి రుద్రస్యాపిసం బభూవ; కించ అర్భకే లక్ష్మీపతి సీతాపతి రిత్యాదివత్ రుద్రేపి మృడశబ్దః ప్రవర్తతే; అతస్సుఖనగుణం శ్రీవిష్ణౌ నిరుపాధికత్వేన ప్రవర్తతే; రుద్రేతు సోపాధికతయా ప్రవర్తతఇతి తత్ర తత్ర తదాభాయ శివే ప్రయోగసంభవేపి ప్రకృతే నిరుపాధిక సుఖప్రదాతృత్వ మాత్రాయ శ్రీవిష్ణుపరత్వే తస్యాతిశయ సంభవాత్ అలం శంకాభిః ప్రకృతమను సరామః. ఏతాదృశార్థ పూర్వత్వా దమృడఇతి. అస్యార్థః అసుఖప్రదః అమృడః అకారో బ్రహ్మా విష్ణుర్వ్యయంవా రుద్రోవా గౌరవంవా శ్రీవిష్ణోః ఆత్మానై పుత్రనామాపీతి బ్రహ్మోవ్యయ శబ్దః ద్వ్యయముద్భవాసిద్ధి రస్త్యేవ పూర్వాకతారో హరి రితి కమలాన్వయ సిద్ధేః జగద్గురు

ద్విష్ణు రితిగౌర వాన్వయ సిద్ధిః నను మృడఇత్యత్ర మృడశబ్దస్యైవ ప్రాధాన్యం సంభవతి విశేష్యత్వాత్ అతః మృడశబ్దవాచ్యో రుద్రఏవవిశేష్యః వరీయాంశ్చ నీలోత్పలమిత్యత్ర ఉత్పలవదితిచేన్న నచ మృడశబ్దవాచ్యో వరీయానితి మృడశబ్దార్థకో శ్రీవిష్ణురేవ; నరుద్రః. ధాత్వర్థాభిప్రాయప్రాధాన్యాత్ అతోయమర్థస్సిద్ధాంతః యద్వా నవిద్యతేమృడః సుఖనోయస్యసః అమృడః స్వస్య స్వయమేవ సుఖప్రదః నాన్య ఇత్యర్థః అనుత్తమవత్ అపిచమృడః రుద్రః సనభవతీతివా తస్మాత్పరోవా అమృడః శ్రీవిష్ణురిత్యర్థః నన్వత్రనఞ్ అభావాన్యార్థాభ్యాం ద్వాభ్యాం అసుఖప్రద ఇత్యవగమ్యతే; నాన్యార్థః సుఖాసుఖయో ర్విరోధసంబంధాత్ మృడశబ్దస్య ధాతురూపత్వేనాపి మోక్షం దదాతీతిభావో వగమ్యతే తేన శ్రీమన్మహావిష్ణోర సుఖప్రదత్వం నాస్తీతిరాద్ధాంతః; ఏతావతా లక్షణేన మృడో రుద్రో న భవతీతివా మృడాత్పర ఇతి వేతి వ్యుత్పత్తిస్సత్యం నచా మృడభూతః మృడపరభూతశ్చేత్యుక్తే శ్రీవిష్ణురేవ భవతీతి నియమో నాస్తి శ్రీవిష్ణువ ద్వ్యూహాకర్తార స్సగుణబ్రహ్మణః మోక్షదానసమర్థాః ద్విత్రాస్సంతి

‘·ఆదిత్య మంబికాంవిష్ణుం గణనాథం మహేశ్వర” మితి వచనాత్తేషాంమధ్యే ఏకఏవ భవత్వితి వాచ్యః ప్రథమతః అద్వితీయరూపోవాసీత్ “సదేవసౌమ్యేదమగ్ర ఆసీ”దితి శ్రుతేః తత్రతత్ర ప్రపంచస్థితిలయకరణార్థం శ్రీవిష్ణుమహేశ్వరాఖ్యా ద్వౌదేవౌ నిరాస్తాం. “ఓమధతార త్సత్యజ్ఞానానంతాత్మక మద్వితీయం. బ్రహ్మ [illegible] ప్రధాన మాయోపాధికం సదీశ్వరభావం మలినసత్వా విద్యోపాధికం సజ్జీవభావం. జీవేశావభాసేన కరోతి ‘మాయాచావిద్యాచ స్వయమేవ భవ”తీతి మాయాప్రతిబింబితేశ్వరస్తాం మాయాం వశీకృత్య సర్వజ్ఞస్సర్వశక్తిశ్చ [illegible] భ్యుదయాపవర్గార్థం సంకల్పమాత్రేణైవ లీలయా జగత్సర్గస్థితి [illegible] తత్రచ మాయాశబలః పరమేశ్వరః స్వనిశ్వాసభూత శ్రుతిస్మృత్యుక్త [illegible] నేన స్వాత్మానం భజంతే తేషా మనుగ్రహాయోపాసనార్థం శ [illegible] శూల మృగ పరశు డమరుగధరం నీలోత్పలదళ కాలమేఘ పూర్ణ [illegible] వర్ణమానంద ఘనం పర్యాంగ సుందరం మూర్తిద్వయం శుద్ధసత్వమయ [illegible] దం శ్రీహరిహరాఖ్యం స ఏవేశ్వరో జగ్రాహ తచ్చ మూర్తిద్వయం వైకు [illegible] దిషు భక్తానాం హృదయేషు చ నిత్యం సన్నిహితం వర్తతే; ఇతి శ్రీమచ్ఛ [illegible] వర్య శిష్యేణ స్వయంప్రకాశాఖ్య యతి నోక్తత్వాత్ తయో ర్శివకేశవయో [illegible] వతి. శివాత్పరతం మిత్యుక్తేసతి అమృడభూతః మృడపరభూతోపి శ్రీవిష్ణు [illegible] అపిచ తద్వ్యుత్పత్త్యామృడాచ్ఛ్రేష్ఠ ఇతి ప్రతిపాదితం; అనుత్తమవత్. ఏతా

చాణక్యరాజనీతిశ్లోకవ్యాఖ్యా

న్నారాయణః సః యుష్మాకంమాడే. ఆనందాయ స్తాత్ భవతాత్ ఆశిషిలిఙ్లోట్ ఇత్యాదిరాశీః.

శ్లో॥ ఇతిగోపాలదాసేన రమణేనవర్యరచ్యత
చాణక్యశ్లోకరాజస్య వ్యాఖ్యానంవైష్ణవాత్మకం॥

ఓంనమో వాసుదేవాయమంగళం.

శ్రీకృష్ణాయమంగళం.

ప్రబంధకల్పవల్లీపత్రికాధిపతి,
గుంటుపల్లి సోమయ్య.

10965